

DOM I SVET

Dom in svet, letnik 51, številka 4

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

Dušan Ludvik / Ljubezenske pesmi (Menuet, Nedelja, Ob morju, Pesem potepuha). 185.

France Bevk / Domačija. 190.

Jože Dular / Dvoje pričakovanj (pesem). 201.

Stanko Vuk / Pastirska (pesem). 202.

Tone Čokan / Francis Jammes. 203.

Francis Jammes-Tone Čokan / Oče in hči (pesem). 207.

Viktor Zorman / Mariča. 208.

Joka Žigon / Nikdar več vojské! (drama). 217.

Ivan Grafenauer / Poljska kraljica. 224.

Razglednik:

Književnost: France Novšak: Dečki (Mirko Javornik). 229. / Ivan Zorec: Iz nižav in težav (Ivan Čampa). 232. / Ivan Vazov: Pod jarmom (Janez Remic). 233. / Sodobna francoska katoliška proza (Tone Čokan). 235. / A. V. Isačenko: Govor vasi Sele na Rožu (F. Jesenovec). 237.

Umetnost: Cudermanove freske pri frančiškanih v Kamniku (F. Žen). 239.

Zapiski: Trenutni položaj srbske književnosti (Tone Potokar). 244.

Umetniške priloge:

St. Cuderman, Frančiškanska cerkev v Kamniku: Sl. 12. Jakobova lestev. / Sl. 13. Sv. Družina. / Sl. 14. Angel in del apostola.

Vinjete — akad. slikar Marij Pregelj.

Na platnicah:

Uredništvo je prejelo.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravništvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Karel Čeč.

Dušan Ludvik | Ljubezenske pesmi

Menuet

Ovčice na travi,
nebeški planjavi —
in mesec pastir.

Pri mlinu v dobravi
pogled vaš sanjavi —
in jaz kavalir.

Na svodu zvezdice:
njih zlate nožice
drobé menuet.

Srcá prepelice
razpno perutnice
in sladek trepet

polzi čez kotanje,
kjer spleta si sanje
mlin, tiho pojoč.

Nesmelo iskanje,
rok lahko vprašanje
prevpilo je noč.

Svileni metuljček
na ustnih vam spi!

Kot zlati kraguljček
poljub zazvoni.

Nedelja

1.

Poletna nedelja s tisoč zvonovi
srebrno zazvoni,
vesela poletna nedelja z glasovi
vse ceste prepoji.

Igrajo se beli balončki v višavi
in veter jih kodra,
roké so si dali otroci na travi,
zdaj Bog se jim smehlja.

Čez čredo marjetic metuljčki vihrajo,
po zraku rajajo,
pa svoje družice si v svate peljajo
in jih napajajo.

Iz božjih ulnjakov se trosijo trume,
po stranpotéh gredó,
med njimi ti plavaš, oblaki in šume
na cesto ti pojó.

Vsa bela in mehka je cesta, ki k tebi
čez travnike beži,
po nji se sprehajajo misli — galebi
vseh mojih mladih dni.

2.

Mehkoboka nedelja,
moja
modrooka nedelja!
Oblaček priplava —
zefir poigrava
se z njim.

Sladkozvoka nedelja,
moja
beloroka nedelja!
Ob reki šumeči,
srebrno blesteči
ležim.

Sončnomila nedelja,
moja
lahkokrila nedelja!
Čez jez gre sto palčkov,
zelenkastih valčkov.
Pojó.

Kodrolasa nedelja,
moja
plavolasa nedelja!
Deklé je pri meni.
Tesnó me okleni,
tesnó!

Da sanjal bom kodre,
da pomnil bom modre
oči.
Plavolasa nedelja,
moja
modrooka nedelja!

Zvon za zvonom zvoni.

Ob morju

V zraku prelep
pluje galeb
v daljno obzorje.

Pada večer,
topli večer.
Poje cikada.

Čoln se peljá,
k tebi vesla
tja za pogorje.

V sladek ta čar
pesem kitar
tiho zapada.

Voda zvoni.
Daleč si ti!
Želje stotere

Smokve že spé,
spava morjé.
Zvezde nad nami.

svoje roké
prožijo v Té
kakor tunjere.

V barkah bedé,
z lučjo lové
ribiči sami.

Ribič zasanjani,
ribič sem jaz,
v mreže spominov
lovim tvoj obraz!

Pesem potepuha

Sam sanjam sredi zime
o zvončkih maja
in, ko srebrim ti rime,
mi čas uhaja
pod prsti pa kot kaplja
v brezbrežje se potaplja.
Veter večno veje.

Dežuje mi v spomine:
nekdo prihaja!
Sneži, sneži v spomine:
nekdo odhaja!
Po njem srce vzdrhteva,
ko v težkih dneh sameva.
Veter večno veje.

Nekje tam za pomoli
me morje miče,
nekje tam za pomoli
daljava kliče
in parnik tam pristaja
in parnik spet odhaja.
Veter večno veje.

Oblaki nad pogorjem
in šum čebele,
vsa jadra za obzorjem,
ve cvetke bele —
vsi, vsi ste meni zvesti
na potepuški cesti.
Veter večno veje.

Kje, kje so naše meje,
v kateri sferi?
Kje srce se ogreje?
Mi Ahasveri!
Od severa do juga
gre naših cest vijuga.
Veter večno veje.

Cvetijo vse daljave
nam potepuhom,
zvonijo vse višave,
kadâr za kruhom
ljubezni brez pokoja
se opoteka hoja.
Veter večno veje.

Za malo cvetko v travi
čez trnje šel bi,
za zlati zvon ljubavi
roké razpel bi,
za smeh pikapolonce,
z oblakov snel bi sonce!
Veter večno veje.

In s polnimi prgišči
sejal bi srečo!
Ujemi jo, poišči!
Glej, vso blestečo,
vse svoje sanje zlate,
zdaj nosim zate, zate!
Veter večno veje.

In spet prihod odhodu
rokó podaja,
odhod spet po prihodu
v prepad zahaja.
Le za klobučkom cvetje
spomin na tvoj obet je.
Veter večno veje.

Pa nekaj je ostalo
vonjave tvoje.
To, kar je še ostalo
od dolge hoje,
čez gore in tolmane
pojó zdaj moje strune.
Veter večno veje.

France Bevk | Domačija

6.

Poslej Lenart ni več mislil na odhod v svet. Tisti večer je bil, se je zdelo, za vedno pokopal svoje hrepenenje. Zalika je bila njegova. Priklenil jo je nase, nihče več mu je ne more iztrgati.

Tudi ona se je bila spremenila. Zresnila se je, bila je malce zamisljena, nič več spogledljiva. Iskala je le njegove družčine. Taka mu je ugajala. Vznemirjalo ga je le, da je Peter še vedno silil za njo. Bolj kot se mu je izmikala, bolj je bil nasilen. Nekoč se je fantu pritožila.

Lenart je stisnil pesti.

»Toliko časa bo iskal, da bo kaj izkupil,« je zagolčal.

»Potrpi!« ga je mirila. »Saj pojde v jeseni k vojakom. Potem bo mir.«

Da, res, hvala Bogu! In vendar mu v nočeh ni dalo miru. Ležé na senu ni mogel spati. Venomer mu je plaval pred očmi prizor, kako Peter stoji pred Zalikinim oknom. Že misel na to ga je žalila in jezila. Nekatero noč se je dvignil, šel tiho po klancu, oprezoval okoli Lajšarjeve bajte in se nato pomirjen vrnil.

Nekega večera pa je zagledal na Zalikinem oknu lestvo in na nji temno postavo. Poiskal je kol, a ga je že v naslednjem trenutku izpustil iz rok. Ni maral, da ga sliši Zalika. Ne bo ji več razkazoval svojih čustev.

Umaknil se je in čepé ob klancu, drhté po vsem telesu pričakoval Petra. Med čakanjem je gasil pekel, ki se mu je naselil v prsih, a mu je gorel vedno močneje. Prekleta! Odprla je Petru, govori z njim, a on ji je tako zaupal. Nikoli več! Zdaj ve, kaj mu je storiti. Strašen gnus se mu je nabral v grlu, da je izpljunil.

Ko je zagledal Petrovo tenjo, mu je kri udarila k srcu. Akotudi mu v tistem hipu ni bilo več do dekleta, vendar je hotel fanta klicati na odgovor. Grozeče se je dvignil pred njim in mu zastrmel v osupli obraz.

»Kje si bil?« ga je vprašal zamolklo.

»Tebi ne bom odgovarjal za svoje poti.«

»Kaj si delal pri Zaliki?«

Lenart je govoril trdo; trudil se je, da bi ohranil mirno kri, dasi je vse kipelo v njem. Petra je za trenutek preplašilo. Torej ga je Lenart videl? Naglo se je zbral in zagorel v mržnji, ki jo je že dlje časa čutil do tekmeča.

»Kaj pa ti vohaš tod okrog?« je zasikal.

Lenart je stiskal pesti. Ali mu ni hotel nekaj odgovoriti? Da je Zalika njegova in da ima do nje večjo pravico kot kdor koli. Kakšno pravico? Tega bi ne mogel povedati. In bi bilo nazadnje tudi neumno

govoriti o kaki pravici. Tisti večer, se mu je zdelo, so ugasnile vse pravice in dolžnosti... In vendar mu je bilo težko, dvignil je pest, planil na Petra in ga udaril... V naslednjem trenutku sta se fanta valjala po klancu. Boj se je izvršil tiho, brez krika...

Pri Zemljakovih še niso bili legli — Tone je bil v izbi, a Reza pred ognjiščem — ko je Lenart stopil v vežo. Jopič mu je bil raztrgan, z obraza mu je lila kri, krvave so mu bile tudi roke.

»Mati,« je rekel tiho. »Dajte mi vode, da se umijem!«

»Jezus, kakšen si!« je vzkliknila mati, ko ga je zagledala. »Kaj se je zgodilo?«

»Tiho!« je siknil sin. »Saj ni treba, da razvpijete po vsej vasi. Dajte vode!«

Reza je vzela skledo in mu nalila vode.

»Kdo te je tako zdelal?«

»Eh, kaj!« se je Lenart nejevoljno otresel. »S Petrom sva se spoprijela.«

Zakaj? Tega materi ni bilo treba šele praviti. Niti očetu, ki je bil tedaj stopil na prag in ujel poslednje besede. Trdo, malce porogljivo je meril sina.

»To ti rečem, Lenart,« je spregovoril zamolklo, »neveste, za katero se moraš tepsti kot petelin, bi ne maral v hišo.«

Sin je stal in ga gledal. Ako bi bil slišal te besede še pred uro, bi bil zagorel kot slama. Zdaj jih je zlahka prenesel. Mnenje, ki si ga je bil ustvaril o dekletu, je bilo zapečateno. Hrepenenje, ki ga je bil prej potisnil v ozadje, ga je znova zamamilo.

»Saj vam je nihče ne sili. Tako pojdem po svetu.«

»Kar pojdi, ako si se preobjedel kruha! Toda ako misliš res iti, pojdi rajši danes kot jutri!«

»Saj pojdem.«

»Tone!« je vzkliknila Reza. »Lenart! Za božji čas!«

Zemljak se je bil že okrenil in odšel v izbo. Krotil je občutke, ki bi jih ne mogel zadrževati pred sinom.

Lenartu je bilo kar prav tako. Nikoli ni imel poguma, da bi se sprl z očetom in odšel. Zdaj je prišlo samo od sebe. Pojde! Takoj odide, ne bo čakal dne. Kljub razočaranju in mržnji ga je duša bolela za dekletom; slutil je, da bi morda ostal, ako se le še enkrat sreča z njo. Pojde! Nič več ga ni vezalo na dom ne na vas.

Umil se je in odšel na seno, ne da bi se poslovil. Mati je tiho jokala ob ognjišču...

Zemljak ni verjel, da sin res pojde po svetu, četudi mu je ta namera vse dni zorela v očeh. Prazna grožnja! Kam naj tudi gre? Tudi svojih besed, s katerimi ga je podil, ni mislil resno. In vendar mu vso noč ni

dalo miru. Ležal je vznak, brez spanca strmel v strop in razmišljal. Obhajale so ga temne slutnje. Šele proti jutru je zaprl oči.

Zjutraj Lenarta ni bilo v izbo. Kadar je zaležal, ga je vselej poklicala mati. Tedaj je Reza ropotala v veži in se za nič ni zmenila. Morda je bila že pogledala na izbo. Torej je le odšel.

Moža je čudno stisnilo za srce, s trdimi koraki je stopil od stene do stene. Vprašal bi bil ženo, a se mu je zdelo, da bi ne spravil glasu iz sebe.

Pri zajtrku se mu je brez besed vse razjasnilo. Dve žlici mesto treh in Rezin objokani obraz — to je zadostovalo.

Zajel je nekajkrat in žlico položil na mizo.

»Ali ne boš jedel?«

»Le jej, ako si lačna,« je odgovoril ženi z rezkim glasom in se pokrižal. »Jaz sem sit.«

Dvignil se je in odšel iz izbe. Kako naj bi jedel, ko se mu je še sapa gatila v grlu. Vsak požirek mu je bil kot strup. Bil je žalosten za sinom, a se je hotel potolažiti z jezo. Zapodil je kokoši, ki so greble pred pragom, da so se s krikom razbežale. Odšel je po klancu. Saj ni vedel, kam gre ne kaj hoče, na to ni niti mislil. Med potjo je polglasno, srdito govoril sam s seboj.

Samemu sebi se je zdel kakor okleščen trš v gmajni. Bilo mu je, kakor da ga je vse zapustilo in je sam ostal na svetu. Le zakaj naj se še trudi in ubija? Čisto na dnu mu je trepetalo rahlo upanje, da se sin vrne. Ne jutri, morda tudi ne drugo leto, a vendar. Spoznal bo, da ni prida v svetu, zmodrilo ga bo in bo skesan našel domov. Saj se bo vrnil, on ga ne bo klical. Nikoli! In ako se to ne zgodi? Kaj potem?

Na to vprašanje si ni znal odgovoriti. In bi ga bilo v tistem trenutku tudi strah odgovora. Bolj od težkih misli kot od hoje so mu debele kaplje potu stopale na čelo. O! Zamahnil je z roko. Bo, kakor bo! Čemu bi se naprej mučil z bodočnostjo?

Vsaka nesreča ima svojo dobro plat, tudi ta jo je imela. Ni bilo več nevarnosti, da bi Zalika prišla za mlado v hišo. Vsaj kazalo je tako. Sicer bi Lenart ne bil kar na lepem odšel po svetu. Zemljak je nekaj trenutkov grebel za vzrokom. Peter? Da, seveda Peter. Pa saj je vseeno. Kljub bridkosti, ki ga je trapila, se je za trenutek nasmehnil predse.

Ne, ne, saj mu nikoli niti na misel ni hodilo, da bi sinu izbiral nevesto. Katere koli bi mu ne branil, da le ni ciganka. Tudi do Zalike bi ne imel pomislekov. Bil je Lajšar, njen oče, ki mu je vzbujal odpor. Ta rogovilež ostrih potez in črnkastega obraza je bil strupenih besed, a pogled mu je bil, kakor da je spert z vsem svetom. Le poredko je prijel za delo, popival je v petek in svetek, redili sta ga hči in žena. Baje je bil v mladosti v pretepu ubil človeka; tako so govorili, a dejanja

mu nihče ni mogel dokazati. Vse se je čudilo, kje dobiva denar za pijačo. Zemljaku se je bilo to razjasnilo neke noči, ko ga je bil zasačil pri tatvini. Nihče ni bil priča, kako sta se moža poravnala. Tone tudi ni nikomur pravil tega, niti družini. Poslej je vladala med njima tiha mržnja, ki se je pri Lajšarju stopnjevala do sovraštva. Ko je Lenart govoril z Zaliko, je Zemljak jasno bral porogljivi govor v sosedovih očeh: »Za tatu me imaš, a vendar dobiš mojo hčer v hišo.« Tone bi sinu ne bil branil ženitve v upanju, da ga potem minejo prazne muhe. Lajšarju pa je odgovarjal s pogledom: »Nikoli!«

Bilo mu je v olajšanje, ko je izvedel, da Peter sili za dekletom. Brinarjevi so vražji rod, ne izpuste zlepa, ako so kaj vzeli na piko. Kakor si je želel, tako se je zgodilo.

Vsaj to! Odgnal je pomislek, da se morda moti. Pomiril se je in obstal na klancu, po katerem je bil zašel v gmajno. Da bi ne hodil prazen domov, si je naložil okleščkov in se vrnil.

Reza je čepela ob ognjišču in jokala. Pogled na solze ga je razjaril.

»Kisaj se, kisaj!« je zarenčal.

»Kdo more biti tako trdega srca kot ti, ki sina poženeš po svetu?«

Tone je udaril z nogo ob pod.

»Prvič, ga nisem jaz pognal po svetu. Šel bi bil, akotudi bi mu bil branil. Drugič, mi ga več ne omenjaj pred menoj!«

Žena ga je zavzeta pogledala, vendar se ni upala katere reči. Obri-sala si je lica.

7.

Zemljak je pogosto mislil na sina. Zdaj s srdom, a zdaj z ljubeznijo, ki jo je šele sedaj živo občutil, a bi si tega na glas ne hotel priznati. Ako bi bil tudi hotel, bi ga ne mogel spoditi iz spomina. In vendar se je le malo utegnil vdajati občutkom. Četudi je bilo glavno delo že opravljeno, je bilo zanj truda in skrbi več kot čez glavo. Ako je hotel le živeti, je moral krepko pljuniti v roke. Po vrhu tega se je bližal čas, ko bi moral plačati novi obrok dolga in obresti. Drzno upanje pretekle zime in pomladi se mu je bolj in bolj spreminjalo v skrb. Glasovi, da cene drv padajo, so se ponavljali iz dneva v dan in niso hoteli ponehati.

Ko je stal pred lesnim trgovcem, izvedel ceno in v duhu preračunal, koliko bi to zneslo, se je zlecnil, kakor da ga je zadel udarec po glavi.

»Po tej ceni jih ne dam!«

»Kaj pa mislite? Bukova drva? Ako imate kaj plemenitejšega lesa, je seveda druga pesem. Rad vam ga plačam po stari ceni.«

Ne, češnjevega ali orehovega lesa nima. Tudi hraste je že prodal pred leti. Toda bukova drva so lepa, prejšnjo jesen posekana. A cena, cena! Saj jih ni ukradel.

»Kakor veste. A opozarjam vas, da bodo še cenejša. Cene gredo navzdol.«

Da, da. Zemljak je že poznal tako in podobno brenkanje. Ali je mar tisto jutro prišel na svet? Trgovska zvičajnost! Prihodnje leto pa bodo cene poskočile. Ako drva proda, lahko poplača lep del dolga, a ne vsega. On pa je hotel vse breme hkrati vreči s pleč. Ni hotel rušiti svojih načrtov in sanj.

Odšel je. Toda srcé mu je bilo teže in teže, ko je stopal po klancu iz Potoka. Ni ravnal pametno. Pač, vrag vendar! Bilo mu je, kakor da mu sedita v prsih dva človeka, ki se živo pričkata. Ni ju mogel pomiriti.

V bregu je dohitel Brinarja. Ta svetlolasec šibke, majhne postave, čigar drobne oči so zvito mežikale izpod čela, je počasi stopal navkreber. Zemljaku nikoli ni bil prav po volji. Zdelo se je, da mu pod čelom ne-
prestano tli neka zahrbtna, skrita misel. Nista si bila ne gorka ne mrzla, ni ju vezalo niti prijateljstvo niti botrstvo. Zemljak niti malo ni zameril, da je bil Peter zdelal Lenarta, zaradi Zalike mu je bil celo hvaležen.

Srce mu je bilo prepolno, da bi ga ne bil iztresel pred sosedom.

»Ti bi potreboval posojila?« je vprašal Brinar čez nekaj trenutkov molka.

»Kot grešna duša molitve. Saj bi denar ne bil vržen v veter. Drva so za poroštvo.«

»Kdo pa na to misli!«

Potem je Brinar dolgo molčal. Ta molk je Zemljaka žalil in jezil. Ali je bil mar prenašlo in s prevelikim upanjem zgrabil za besedo? Saj bi bil Brinarja lahko poznal. Zlepa ni komu iztegnil roke, niti na prošnjo, nitar da bi sam ponujal pomoč. Morda se je le ponorčeval. Ni ga mogel videti v obraz, ker je hodil pred njim.

»Ti bi mi gotovo ne dal.«

»Zakaj pa ne? Pridi k meni, da se zgovoriva.«

Ločila sta se, tedaj je Toneta obšla plahost in nezaupanje. Bilo mu je kot takrat, ko so mu bili denar našteli v banki. Zakaj mu Brinar ponuja posojilo? Ni se utegnil dolgo mučiti s tem vprašanjem. Vzel je denar in se odpeljal v mesto.

Tako dobre volje kot takrat se še nikoli ni vrnil domov. Res da je nekoliko pil, toda ta radost ni izvirala zgolj iz pijače. Ako bi bil vražjeveren, bi jo lahko imel za znamenje česa hudega. Žena ga je začudena pogledovala.

Razpoka, ki je bila zazijala med njima, se je bila po sinovem odhodu nekoliko zacelila. Ni bilo še nežnosti med njima, ne prevelikega zaupanja, govorila sta le o domačih skrbeh in o delu. Lenarta se mu Reza nikoli ni upala omeniti. In vendar je vselej napeto prisluhnil, kadar sta z Micko govorili o njem. V Franciji je, delo ima, veliko si sicer ne more pri-

hraniti, a vendar živi kot gospod. Poslednje ga je skoraj žalilo, a mu je obenem tudi dobro delo. Morda mu pošilja tudi pozdrave, a se mu tega ne upajo sporočiti. Mar mu je zanje, ako njemu ne piše!

Tistega dne je bilo prvič, da se mu je žena upala omeniti sina, četudi po ovinku.

»Danes me je Zalika vprašala po Lenartovem naslovu,« mu je rekla.

»Tako? Pa kaj bi z njim?«

»Pa mu že hoče pisati.«

»Kaj si ne dopisuje s Petrom?«

»Menda ne. Pravijo, da piše Grivčevi Cilki. Saj ji naslova nisem dala, ker ga nimam. Micka ga ima.«

Tone je mirno poslušal, ni vzrožil, kakor je Reza sprva pričakovala. Mirno je hodil po izbi in se je iz neke misli tiho nasmihal predse. Tako torej? Lenart in Zalika si dotlej nista dopisovala. Tega se je vse dni tiho bal. Prav. Kaj več o sinu ni vpraševal. Žena pa se ni upala govoriti.

Po božiču, ko se je bilo nebo ujasnilo in je sneg zmrznil, je odšel Zemljak v senožet po seno. Visoko v hribu je skozi mirni, zimski dan zaslišal krik iz vasi. Posluhnil je; kmalu se je vse izgubilo, bilo je tiho kot prej.

»Kakšno vpitje pa je bilo prej na klancu?« je vprašal ženo, ko se je vrnil domov.

»Lajšar je pretepal Zaliko. S Katro sva mu jo morali iztrgati, da je ni ubil.«

»Pa zakaj?«

»Menda bo imela otroka.«

Zemljak je bil nekaj trenutkov kakor okamenel.

»Otroka? S kom?«

Reza je skomizgnila z rameni.

»Kdo ve? Saj to je hotel Lajšar izbiti iz nje. A ona da ne pove in ne pove.«

Tone je stopil v izbo, nehoté se ga je bil polastil čuden nemir. Pomislil je na neko možnost, ki se mu je kot trn zasadila v srcé. Zaman jo je potiskal v ozadje in dušil z ugovori. Tudi Reza je imela nekam čuden obraz in mu ni gledala naravnost v oči. Preklete! Lajšarjevih ni maral, a bil je v svojem dnu vendar poštenjak. Ali bi bil Lenart mar odšel, da je to resnica? Vsako vprašanje, ki si ga je zastavil, je imelo dva odgovora.

In je znova stopil v vežo.

»Kaj govorijo ljudje?«

»Petra sumijo. Ta pa menda, kakor piše, noče nič več slišati o nji.«

»K nji pa je hodil.«

»Moj Bog! Saj je hodil tudi naš Lenart!«

»Reči kar naravnost, da je on!« je Tone zakričal, da se je žena vsa zlecnila.

S krikom ni mogel ubiti ne pregnati misli, ki ga je mučila. Ves večer je trdo molčal, obetala se mu je noč brez spanja. Tudi Reza ni spala. Gledala je nekam v steno in tiho dihala.

»Reza!« se je oglasil. »In — če bi bil naš Lenart?«

»Naš Lenart? Kaj?«

»Saj veš. Tisto z Lajšarjevo.«

Reza je nekaj trenutkov molčala, nato je vzdihnila.

»On bi jo vendar vzel, ne da je odšel v svet.«

Saj, saj. Ta ugovor ga je stokrat potolažil, vendar so se mu vedno znova porajali pomisleki. Iskal je rešilne misli.

»Tako mislim, da ni niti Peter niti Lenart. Je že kdo, ki ga ne sme izdati.«

»Jezus! Saj tako zavržena pa tudi ni!«

Vrag! Žena jo še zagovarja. Toliko, da ni vzrožil. Zaprl je veke, se pokrižal in molil. Odganjal je strahove, ki so mu silili v dušo.

8.

Nastopila je pomlad, prešlo je poletje, čas se je pomaknil globoko na jesen in zimo. Življenje je šlo na videz mirno svojo pot, vendar se je medtem marsikaj zgodilo.

V maju je Zalika porodila slabotno dekletce, ki je koj naslednji dan umrlo. Peter je pisal od vojakov, da bo, ko se vrne, obračunal z Lajšarjem, ki ga je na vsa usta dolžil očetovstva. Ljudje so rajši verjeli Lajšarju kot Petru, Lenarta je redko kdo vzel v misel. To je bilo Zemljaku v uteho.

Že tako je bilo palo nanj dovolj bremen, ki so ga žulila. Z Rezo sta sama obdelovala zemljo. Le na njivah jima je kdaj pa kdaj pomagala Katra, ob košnji pa je bil najel nekaj fantov. Nakladal si je nečloveška bremena, ki so ga bila skoraj zlomila. Naj je hotel ali ne, se je tudi zdaj pogosto spomnil na Lenarta. Morda pogosteje kot prej. Zadnje čase se je fant oglašal vedno redkeje, toliko je ujel iz pogovorov žene in hčere. Kazalo je, da mu ne gre več tako dobro, da bi se mogel pohvaliti. Ali pa že pozablja na dom in na svojce in bo nekega dne utihnil.

Zemljak se je vse poletje med trdim delom izogibal misli na jesen. Prišla je, se mu je zdelo, kar iznenada, in mu naložila najhujše breme. Lesni trgovec ni govoril praznic, ko je trdil, da se bodo drva še pocenila. Tonetu je bilo, kakor da ga je oblil mrzel curek vode. Da drva proda, je računal, bi bil poplačan komaj njegov in sinov trud. Gozd pa, ki ga je posekal, kakor da je vrgel vragu v žrelo. Obšel ga je strah pred

bodočnostjo, vroče ga je spreletavalo po telesu, v glavi se mu je delala omotica. In vendar se ni spustil v tako kupčijo. Naj je mislil in obračal tako ali drugače, zmeraj je našel le en odgovor: ne in ne! Ne bi bil popustil že iz prirojene svojeglavnosti. In saj bi si oddahnil le za dve, tri leta, a hiše bi ne rešil. Ali je mar norec?

In vendar rok ni kazalo držati križem. Moral se je gibati, dokler mu voda ne zalije grla. Toda bilo je obupno, kakor da bi hotel premakniti goro. Zdelo se mu je, da se mu posmehujejo vse stvari, še njegova notranjost.

Zaman je lovil Brinarja in ga po ovinkih nagovarjal, kjer ga je našel. Mož se je delal gluhega, ni maral razumeti, nikar da bi mu sam ponudil pomoč. Da bi ga prosil naravnost, ni imel poguma. Še Bog, da mu ni omenil prejšnjega dolga. Ilovčar pa mu je prošnjo gladko odbil. Tone je v obupni jezi pograbil z mize steklenico in jo treščil v kot, da se je s cvenkom razbila. To ga je preplašilo, plačal je pijačo in razbito steklo ter odšel v dolino.

Da je našel trgovca, bi bil dal drva za vsako ceno, vzel aro in se odpeljal v mesto. Trgovca ni bilo. Vrnil se bo šele čez teden, morda pozneje. In je bilo Zemljaku, ko se mu je pleglo prvo razburjenje in je lahko trezno mislil, kar prav tako. Nesreče bi ne preprečil, le odložil bi jo za kratko dobo. Iz tistega razloga se tudi ni odpeljal v mesto. Čemu? Kaj naj jim poreče in obljubi, ko ne bo mogel držati besede?

Naslednji dan, ko je bil zapadel obrok, ga ni držalo doma. Vzel je sekuro in odšel v senožet; svisli so bile potrebne popravila. Sekal je, zbijal in tesal prav do večera, še nikoli se ni s tako strastjo zagrizel v kako delo. Strahovi, ki jih je hotel odgnati, so se mu kakor v utrinkih pojavljali v zavesti in ga plašili. Kaj se bo medtem zgodilo? Ali bo hiša še stala, ko se zvečer vrne domov?

Kaka smešna, otročja misel! Hiša je še stala. Prav taka kot prej, sivkasta v večernem mraku je čepela ob grapi. In okoli nje se je raztezal sadovnjak. Jablane z mahovitimi debli so ga pozdravljale kot starega znanca. Nič se ni spremenilo, le sebe je strašil. Da bi le ne bilo tistega strahotnega občutka v duši, ki se ni dala varati!

In vendar ga je obšla neka lahkotnost kot človeka, ki je opustil kak drzen načrt iz spoznanja, da mu ni kos. Zdaj se posmehuje samemu sebi in se čudi. Svet je hotel premakniti iz tečajev, pa mu je še navadno breme pretežko. To ni bilo v Tonetovi naravi, vendar je tedaj pod silo okoliščin postalo za nekaj časa del njegovega bistva. Le prav na dnu mu je še vedno ležala tiha senca strahu in obupa. Kaj zdaj? Kaj se bo zgodilo? In kdaj?

Kdo bi mu odgovoril na vprašanja? In bi nazadnje odgovorov tudi ne maral slišati, kakor bi ne hotel izvedeti dneva svoje smrti. Bežal je

pred resnico, ki je bila preporazna, da bi jo samemu sebi priznal in v nočeh brez spanja mozgal v svojih mislih.

Prejel je pismo, dolgo ga je mečkal v rokah in strmel v ovitek. Bilo je od banke. Ni odprl, saj je tako vedel, kaj je v njem. Bilo mu je, kakor da ga kdo na vsa usta terja pred ljudmi, da mu kri poganja v lica. Pismo je vrgel v predal. Poizkusil ga je pozabiti. Tako drugo, tretje... Da bi mu vsak hip ne prihajala pred oči, je položil nanje kup starih časnikov.

Le nečesa ni mogel skriti. Svojega nemira in trde molčečnosti. Bil je iz dneva v dan bolj zagrenjen in odljuden.

V novembru, ko še ni bilo snega in je osojna pobočja pokrivala debela slana, je bil nesel v mlin. Vračal se je prazen, zavil s steze med grmovje k potoku in obstal ob skladovnicah drv. Pokrite so bile z belo, kosmato odejo slane, iz njih so gledali začrneli konci polen. Dotaknil se jih je z roko. Koliko upov je pred dvema letoma polagal nanje! Pogledal jih je skoraj očitaje, z zamolklo bolečino v srcu.

Zazrl se je v strugo pod seboj. Potok je bil plitek, toliko da je nekaj vode curelo med kamenjem. Oči so se mu uprle v nasprotni breg, pogled se mu je ujel v jesensko sonce, ki se je medlo razlivalo preko rjave senožeti. Nenadoma se je zdrznil in odšel po pobočju.

Vselej, kadar se je vračal iz doline, ga je pot vodila mimo krčme, ako se ji ni hotel izogniti v velikem loku. Postal je pred hišo, iz katere se je razlegal glasen pogovor. Ko mu je bil Ilovčar rezko odrekel posojilo, se je bil zaklel, da ne stopi več v njegovo hišo. Tudi mu zdaj ni bilo za ljudi, najrajši bi bil sam, čisto sam. Toda občutil je grozansko žejo, rad bi bil pogasil ogenj v sebi. Vstopil je.

Za veliko mizo sta sedela Mejač in Gričar z gorenjega klanca. Bila sta že nekoliko od vina. Na vogalu je slonel Brinarjev Peter; vračal se je od vojakov, pravkar je prišel s postaje. Bil je v vojaški obleki, čepica mu je visela na levem ušesu; obraz mu je bil zagorel, nekoliko bolj moški kot pred letom.

»Bog te sprejmi!« mu je Zemljak ponudil roko. »Ali si že odslužil?«

»Mar ni bilo dovolj? Presneto!«

No, da. Fant mu je nekam mrzlo stisnil roko. Kazalo je, da se je začudil njegovemu, skoraj veselemu pozdravu. Zemljaku je postalo nerodno, rahlo ga je užalilo. Ali jo ima z njim ali z Lenartom? Sedel je k sosednji mizi.

»Kar k nam bi prisedel,« ga je povabil Mejač.

»Bom pa kar tu, ker že sedim,« se je trdo odhrkal.

Naročil je vina. Natočil je kozarec do vrha in ga v dušku izpil. Pri sosednji mizi so nadaljevali prejšnji razgovor.

»Danes nima blago nobene cene. Niti lastnih stroškov ti ne plačajo.«

»Ti, Mejač, imaš vsaj kaj za prodaj. Jaz pa nimam kaj prodati ne za kaj kupiti. Polna hiša otrok, a teh nihče ne vzame ne za denar ne zastonj.«

»Da, da. Bog pomagaj, kamor pogledaš. Kaj pa ti, Tone? Odkod prihajaš?«

Zemljak je pol poslušal, pol se je zatapljal v lastne misli. Tedaj se je zdrznil in dvignil glavo. Kdo ga vprašuje? Ah, da, Mejač!

»Iz mlina,« mu je odgovoril.

»Kaj pa tvoja drva?« ga je vprašal Gričar.

»Kaj neki! Tam so, kjer so bila.«

Tone je odgovarjal rezko, neprijazno. Naj bi ga rajši pustili v miru. In čemu mu omenjajo prav drva? Kakor da bi mu s prstom drezali v novo rano. Znova si je natočil.

»Ali jih ne boš dal? Včeraj je bil tu neki kupec.«

»In če pride sto kupcev, ne dam jih, dokler nimajo nobene cene.«

»Boš pa dolgo čakal.«

»Bom pa čakal.«

Soseda sta se spogledala. Kaj je danes Tonetu, da je tako sršenast? Zemljak je izpil vino in si obrisal brke. Prižgal si je cigareto. Ves se je sključil nad mizo in skozi oblačke dima s posebnim izrazom na obrazu škilil k sosednji mizi. Ali bi se radi norčevali? Le naj! Tako jim bo zabrusil, da se jim bo pokadilo.

Zmotil ga je krčmar, ki mu je prinesel neko pismo. Pošta, ki je dvakrat na teden prihajala v vas, je ostajala v krčmi.

»To je prišlo zate. Priporočeno je. Sem kar jaz podpisal.«

Preden je Zemljak pismo vzel v roke, je vedel, odkod je. Postalo mu je vroče. Ni se ozrl, a je čutil, da vsi zijajo vanj.

»Ali ti piše Lenart?« ga je vprašal Mejač.

»Ne vem. Pa bo že on. Saj pisma še nisem odprl.«

Pismo je stlačil v žep. Jezilo ga je, da mu omenjajo Lenarta. Posebno pred Petrom, ki je gledal v mizo in se pomenljivo nasmehnil med brki. Morda celo vedo, odkod je pismo — krčmar jim je povedal, saj je odpošiljateljica natisnjena na ovitku — in ga samo skušajo. Drobnq jezo, ki ga je navdajala, je dušila skrb. Vznemirjalo ga je, da je pismo to pot prišlo priporočeno. Kazalo je, da je zadeva postala resna. Pisanja, ki ga je, se mu je zdelo, žgalo skozi obleko kot žerjavica, ne bo mogel položiti k ostalim, ne da bi vedel za njegovo vsebino.

Ko je ostanek vina natočil v kozarec in naročil novega, se mu je tresla roka.

»Ali je Lenart še vedno v Franciji?« ga je vprašal Mejač.

»Pa bo že tam. Menda je tam.«

Imel je na jeziku ostrejšo besedo, a je ni izrekel. Kaj ne vedo, da ničesar noče slišati o Lenartu? Vse leto ni nihče tako silil vanj. Zdaj pa mu nalašč drezajo prav v tiste rane, ki ga najhuje pečejo.

Gričar je trčil Mejača s komolcem, češ, naj molči.

»Pravijo, da tudi v Franciji ni več tako, kot je bilo.«

»Nekateri so si baje naredili denarja.«

»Prej že, nič ne rečem, danes je pa druga.«

Pogovor je krenil v drugo smer. Peter, ki je skoraj ves čas molčal, je plačal in se poslovil. Tedaj je tudi Zemljak v dušku izpil ostanek vina, vrgel denar na mizo in stopil za fantom na prosto.

Peter se je naglo dvizal čez pobočje. Naj je Tone še tako hitel, ni ga mogel ujeti. Poklical ga je.

Fant se je ustavil in se ozrl.

»Zakaj tako hitiš? Saj imava isto pot.«

»Mudi se mi.«

»Saj te ne bom dolgo zadrževal,« se je Zemljak zasopljen ustavil pred njim. »Pa zakaj se tako držiš proti meni? Kar sta imela z Lenartom, meni nič ni mar. Sama poravnajta. Vidiš«, je potegnil pismo iz žepa. »To pisanje da bi mi prebral in pretolmačil.«

Peter je bil malce začuden, a ne več tako zapet kot prej v krčmi.

»Ako bom znal.«

»Več že kot jaz, ki ne razumem niti besede. Saj si se naučil pri vojakih, ne? Kam naj sicer poneseš? Veš, je to vražja reč,« je začepetal z nogo. »Pa saj boš videl.«

Bilo mu je, kakor da se do golega slači pred tujim človekom. Naglo popito vino mu je bilo stopilo v glavo, a tedaj se je na mah iztreznil. Napeto je gledal v fantov obraz in požiral slednjo besedo. Zdelo se mu je, da mu žareče padajo v dušo.

Saj je slutil. Doglej, kakor da je bilo vse le za šalo; zdaj pa, kakor da mu gorečo vžigalico vtikajo v slamnato streho... Peter mu je vrnil pismo; Tonetu se je roka tako tresla, da mu je zletelo na tla.

»Vidiš, tako je, kadar si človek sam zadržne zanko,« je izjecljal do kraja ponižan in preplašen. »Hvala! Toda, Peter, prosim te, nikomur ne reci besede o tem! Saj poznaš jezike.«

Da, da. Peter že ve. Zemljak je gledal za fantom, da je izginil v gozdu. Nato se je kakor izgubljen ozrl v dolino, na grebene gora, na nebo z oblaki. Prestopil se je in se sesedel na panj, ki je ležal ob potu. Vroče kaplje potu so mu stopale na čelo. Ako bi se ne bal, da ga kdo sliši, bi bil glasno stokal.

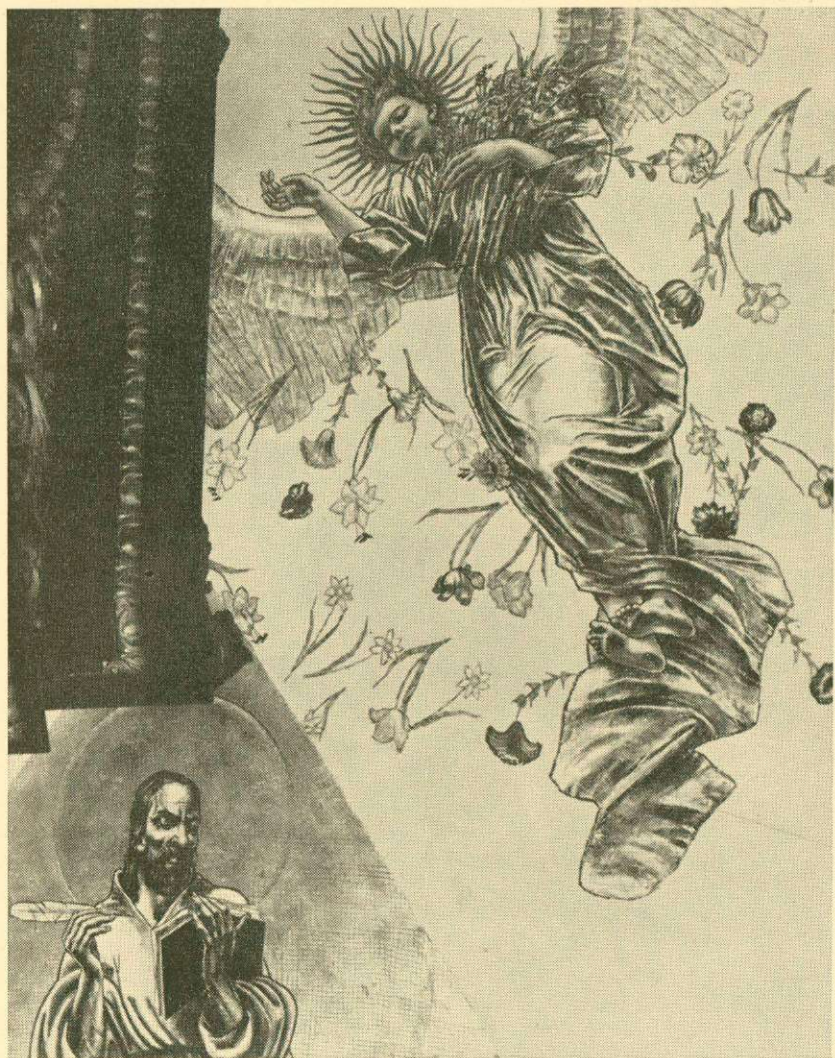
(Dalje.)

Sl. 12. Stane Cuderman: Jakobova lestev (freske v frančiškanski cerkvi v Kamniku)

Sl. 13. Stane Cuderman: Sv. Družina (freske v frančiškanski cerkvi v Kamniku)

Sl. 14. Stane Cuderman: Angel in del apostola (freske v frančiškanski cerkvi v Kamniku)

Jože Dular | Dvoje pričakovani

I.

Še veš, takrat je padal mrak,
ko si kot tujec ves ubog
prestopil moje hiše prag.

Na mizi zvrhan vrč je stal
in na ognjišču v tihi mir
je zadnji ogenj plapolal.

Vrč dvignila sem pred teboj,
do roba čašo ti nalila
in prvi dala ti napoj.

Iz tujca si mi gost postal
in jedel si moj beli kruh
in v mojem srcu kres prižgal.

Takrat si mene vso razvnel.
Saj še ne veš, kaj sem prestala,
ko si slovo od mene vzal.

Kako nocoj je nizek prag.
Kako napeto prisluškujem,
da bi začula tvoj korak.

Na mizi zopet vrč stoji
ves prazen in do kaplje suh,
kot suhe moje so oči.

Kako mi danes je težkó —
Saj vem, da te nikoli več
nazaj v moj tihi dom ne bo.

II.

Nocój se priplazil na temno nebo
je mesec ves mrzel in trd.
Nocój sem pripravil mizo za dva,
nocój je moj dom odprt.

V bakreni posodi sem smolo prižgal,
da nama ne bode mraz,
da bode obema v ognju žarel
do poznega jutra obraz.

Nikoli, deklè, te ni k meni biló,
a vendar bi rad bil s teboj,
saj morda ne slutiš in niti ne veš,
kako mi je težko nocój.

Zdaj čakam. Čez plamen metulji lete
in mesec je mrzel in trd.
Ne bom te pričakal, ti dékle mojé.
Moj dom je zaman odprt.

Stanko Vuk | Pastirska

Pômlad se je prebudila
z obrvmí iz brinja,
mèglasti si plašč je svoj
na Prévalu izmila.

Iz zgodnjih mlečnih trav
si tke zelene láse,
na krhkem, marčnem nebu
močvirne zvezde pase.

Tone Čokan | Francis Jammes

»Pesnik je romar, ki ga Bog pošlje na zemljo, da tam odkrije sledove izgubljenega raja ali zopet najdenega neba... Pesnik je človek, v katerem Bog obnovi sijaj.«

(Francis Jammes.)

»... kapljica rose... dve taščici, katerih glas drsi med vejevjem kakor tenak vodni curek...»

»dve taščici, kaplja rose — glejte: za Francisa Jammesa zadnji, edini pesniki sveta.«

(Pierre Lagarde.)

Francis Jammes je ena najlegendarnejših postav v francoski književnosti. Njegova pestra mladost, kmečko življenje, svojsko delo in sedaj še vdana smrt — vse to je večalo in večja njegov legendarni sijaj. François Porché pripoveduje, kako je bilo konec preteklega in v začetku sedanjega stoletja pri mladih poetih v modi, poromati v Orthez k Francisu Jammesu, napol puščavniku, napol faunu. Želeli so se pomuditi v vzdušju domačnosti, zbranosti, globokega in preprostega življenja, ki ga je ustvarjala njegova razgibanost in milina, nasmeh njegove matere, pipe, ki jih je kadil, šumenje čebel, Pirineji...

Francis Jammes se je rodil 2. decembra 1868. v Tourmay. Njegovi predniki in mnogo njegovih sorodnikov je živelo v kolonijah. Njihovo pripovedovanje je dalo mlademu pesniku prvi temelj; daljne dežele, iz zasanjane pokrajine... na vsaki strani njegovih del najdemo pečat tega prvega privida. Študiral je po raznih kolegijih. V svojem prvem zvezku spominov: »De l'âge divin à l'âge ingrat« (Od božje do nehvaležne dobe) govori o licejih in internatih z jezo, kot jo redkokje srečamo. Ne bom tukaj zagovarjal internatov, toda kadar jih kdo preklinja tako ostro, daje samemu sebi precej natančen pečat. Če je Jammes trpel zaradi tovarišev in zaradi ravnodušnosti profesorjev, kaže, da je bil preobčutljiv in preromantičen. Uiti je hotel ozkosti internata z branjem Julesa Vernea, katerega roman »Dvajset tisoč milj pod morjem« mu je bil kot voda oceanov, v katero se je v duhu potapljal, verujoč, da bo s tem ubežal tiraniji tovarišev in celo nadzorstvu prefektov. Med poukom je bil razstresen, nekega dne pa je nenadoma odkril, da ima talent za poezijo... »Pred mano leži odprta knjiga. In nenadoma, ne da bi to prej vedel, vidim in čujem, da so te vrstice žive; da si dve in dve odgovarjata po rimi kot ptici ali trgači... bil sem ves iz sebe in, ko mi je zvečer oče rekel, naj z njim ponovim lekcijo, me je pretresel jok... Sprejel sem od neba ta dar... vesel in žalosten, ostrejši kot divjakovo kopje, slajši kot med.«

Tako razpoložen je bral razne magazine, ki so takrat še bolj kot danes objavljali romantično pustolovske zgodbe, ki so brez dvoma ne-

varne za že ustaljenega človeka, a kakšen vpliv so morale imeti na razvnetega mladeniča! S strastjo je grabil po Feuilletevih delih, zapomnil si je imena lepih glavnih junakinj kot Clara d'Ellébeuse, Almaïde d'Etremot; tako se je vživel v ta izsanjani svet, da je njihova imena ohranil še v svojih poznejših delih. Če k temu dodamo še Rousseaujeve »Izpovedi« in Bernardin de Saint Pierreov roman »Pavel in Virginija«, imamo v glavnem berilo, ki je oblikovalo Jammesovega mladostnega duha. Po vsem tem se tudi ne bomo več čudili njegovi strastni ljubezni do narave. Vsaka pokrajina se vtisne vanj, vsaka barva, vsak vonj, pogovarja se z živalmi in rastlinami, strastno ljubi lov, toda ta samotni lov je le pretveza za pesniške sprehode, zato je vedno, kadar govori o naravi, o delu na polju, naraven, iskren in ne nazadnje globok. Ali more sploh o drugem govoriti? Saj sam pravi: »Ne morem niti imeti občutka, ki bi ga ne spremljala slika cvetke ali sadu.«

Začel se je seznanjati s svojimi sodobniki-simbolisti. Od l. 1889. do l. 1905. so mu glavni navdih narava in strasti, verz pa mu je svoboden. Po l. 1905. pa, ko je postal odločen katolik, pa mu je vera izvor vsega in se izraža v pravilni meri. Je pa njegovo delo tako svojsko, da zanj ni mogoče najti drugega imena kot »jammizem«. »Da ga definiramo, se lahko poslužimo primerjav; pravijo: Coppée — simbolist, kar ni popolnoma pravilno; ali: kombinacija Homerja in Chat Noira, kar so le lepe besede« (Calvet). Bolje je, da to poskusimo opisati: Jammes odkrije v najskromnejšem, najbolj vsakdanjem predmetu žarek poezije in ga pokaže blestečega se našim očem, a ne kot Coppée v visokem slogu — nasprotno — čim preprostejši je predmet, tem preprostejše so njegove besede. Sam pravi: »Umetnost je pot k umirjenosti in preprostosti. Vedno bolj in bolj se mi upira, kar je tragično in zamotano. Nimam rad mrtvecev, ki jih po tretjem dejanju vržejo skozi okno... Jaz bi se zadovoljil z delom, v katerem bi ne bilo drugega kot človek, ki bi sedel na robu potoka in bi ne rekel niti besede... Potopil bi svoj trnek v sinje zvezdice speče vode, prižgal bi si pipo, gledal bi vedomca, kako si plete gnezdo... Vse to bi povedal brez zgovornosti... Hočem mirne umetnosti... da se moja duša odpre brez šuma kakor cvet... Hočem, da je opisano življenje polno vzvišene preprostosti...« Toda Jammes je spoznal, da bi bilo to kljub vsej lepoti kmalu dolgočasno, zato je v svoje delo vnesel, dasi včasih nekoliko prisiljeno, duha in sočutje do ubogih, ki prav tako trpe kot mogočni, često še huje, ker morajo trpeti sami. To je poskusil že v zbirki: »De l'Angelus de l'aube à l'Angelus de soir« (Od jutranjega do večernega zvočenja) v delih »Clara d'Ellebeuse«, »Almaïde d'Etremont«, »Pommes d'Anis«. V zadnjih treh nam kaže v skrivnostnih parkih mlade in sanjave deklice, žrtve svojih utvar in srca. Hitro prehaja iz nežnosti v brutalnost, ne ogiblje se niti filozofskim razmišljanjem, da bi opravičil zablode svojih junakinj. Vso svojo ljubezen do narave pa je razodel v romanu: »Roman du Lièvre« (o zajcu). Pesnik se je kot pomešal med stvarstvo, da ga je razumel in odkril.

L. 1905., ko je dosegel svoje 37. leto, se je v njegovem življenju zgodil važen preobrat, ki je močno spremenil njegovo življenje in delo. Jammes se je spreobrn timer. Toda takoj moramo poudariti, da se ni vrnil od daleč. Ne da bi bila njegova mladost pobožna, je bila krščanska in še so ostale vezi, sicer zelo šibke, vendar tolike, da so ga zopet pri-tegnile. Vedno je težil za nekim še nenajdenim idealom, poslušal je svoje strasti in svoje čute. Nekega dne je opazil, da narava, ki jo je ljubil kot pogan, poje o Bogu in da je zaradi tega lepša. Spoznal je, da družina, žena, otroci nalagajo sicer težke dolžnosti, a da dajo večje veselje kot še tako strastni romani. Na robu gozda je našel kapelico, vso posuto z listjem, vstopil je in našel stik s srcem svoje mladosti, s srcem božje dobe. Kriza je bila kratka.

Po spreobrn timer je predelal osnovo in obliko svoje umetnosti. Odkar je odkril vir božje ljubezni, je vse črpal iz vere, iz naravne, preproste pobožnosti. Vera mu pač ni nalagala, da bi moral premeniti obliko, toda čutil je potrebo po vzvišenosti in resnosti, ki bi razodevala njegovo dozorevajočo dušo. Skoro popolnoma se je odrekel svobodnemu, tako subjektivnemu verz, osvojil si je pravilen verz, vsebina ni več natrpana s počutnostjo, ampak je bolj zdrava in robustna, zlasti pa je širša, objemajoča zemljo in nebo. So umetniki, ki po spreobrn timer upa-dejo, to so prerokovali tudi Jammesu, a on je kot večina konvertitov na prejšnji podlagi, kolikor je je bilo zdrave, obogateval in gradil naprej. Obračunal je s samim seboj. Nastalo je delo v pesmih in prozi: »Le poète Rustique« (Kmečki pesnik), ki je posvečeno njemu samemu, njegovim vedrim lovom, njegovim otrokom, ki pravkar začenjajo čebljati, skrbem, kako bo plačal stanarino in podobno. Res je: poezija — to je najprej pesnik. In Jammes je nad vse to osebno življenje razlil duha krščanske dejavnosti in krščanske poezije. Sledili sta zbirki pesmi: »Clairières dans le ciel« (Jasnine na nebu) in »De l'Angelus de l'aube l'Angelus de soir«. Izpovedal je, kako je odprl vrata v kapelico, vstopil očiščen po trpljenju in se pomiril. Spoznal je naravo v luči vere še vse lepšo, občutil je težave krščanskega življenja, brid-kosti dvoma in obupa. Obrača se k Bogu in Bog mu odgovarja. Ta dialog sicer nima v sebi razjedajoče globine Verlaineove zbirke: »Sagesse«, a po čustvenosti za njo nič ne zaostaja.

»Le Rosaire au Soleil« (Rožni venec s soncem) in »Curé d'Ozeron (župnik Ozeronski) sta dva rajska romana, polna angelskih kril. Oba sta prevedena v slovenščino. Morda je »Rožni venec« bolj narejen, zato nas pa »Župnik Ozeronski« tem bolj potegne za sabo s svojim prepletanjem romantičnosti in grobe resničnosti. Župnik je naravnost diven mož z dobro in preprosto dušo. Okrog njega žive v polni resničnosti še drugi: njegova mati, čudovita silhueta, Marta, skopa kle-petulja, krojač Ceferin, Poli in še toliko drugih. To niso blede osebe, to so ljudje, ki nihajo med ganljivostjo in grotesknostjo.

»Les Géorgiques Chrétiennes« (Krščanski georgikoni) so nje-govo prvo obsežnejše pesniško delo. Po Heziodu in Vergilu se je lotil

proslavitve poljskega dela in rodovitnosti zemlje. Dvoje sredstev je imel na razpolago, da jih nevidno zveže. Prvo — čisto naravno in človeško je, da nas priveže na ljudi, ki z ljubeznijo obdelujejo zemljo, da delimo z njimi njihovo veselje in njihove preizkušnje, da nam odpre njihove duše in nas opozori na misel božjo, ki jih podpira in vodi. Drugo sredstvo — mnogo težje — pa je, da približa nebo zemlji, bodisi da razlaga verske simbole dela, letnih časov, ali pa da med navadne ljudi postavi skrivnostna bitja, ki prihajajo od Boga kot berači, ali pa da naslika na resnični pokrajini angele pri delu. Vidni svet je tako nekako ves pogreznjen v nevidnega. To je Jammesu nad vse uspelo kot dosedaj še nikomur; njegov kmet misli in govori kot kak svetopisemski patriarh. Pripravlja se tudi slovenski prevod te edinstvene, v veličastnem aleksandrincu pisane pesnitve.

V zbirki »Sonnets à la Vierge« (Soneti na Devico) je zopet pokazal vso svojo virtuoznost; v prozi »Trente-six femmes« (Šest in trideset žena) svež humor in v delu »La Divine Douleur« (Božja boleost) zmožnost predreti v najtežje verske probleme in v zadnje skrivnosti srca.

Nemogoče pa je izreči določnejšo sodbo o njegovih zadnjih dveh pesniških zbirkah: »Les Poèmes mesurés« (Merjene pesmi) in »Sources« (Izviri). Mauriac trdi, da je to najlepše izmed vsega, kar je Jammes kdaj napisal, in Claudel je napisal o Izvirih: »...in zadnje delo, v svoji skrivnostni vedrini, ki nas najbolj zgrabi, je: Izviri. Teh sedem izvirov spominja na kraj, kamor je šel malo pred slovesom odražat zasanjani obraz, napajat si že oledenela usta.«

Na Vseh svetih dan 1. 1938. so ta usta onemela, na dan, ko je njegova najmlajša hčerka napravila večno obljubo v samostanu. Claudel mu je napisal med drugim v spomin:

„Tvoj glas je umolknil. Raztreseni in nepazljivi ljudje ga niso vedno poslušali, Bog ga je čul. V nerazumljenem béarnskem kotu je imel na razpolago kozarec sveže vode za nerazumljenega berača, ki ne neha praviti: »Žejem sem.« Dovolj dolgo so ga veliki poeti devetnajstega stoletja napajali z očitki, ironijo in blasfemijo. Dovolj dolgo so ga filozofi kritizirali. Dovolj dolgo so romanopisci z užitkom razvpili njegovo delo, obrekovali njegovo stvarstvo; v trpko veselje jim je bilo, da so privlekli na dan grdobijo, neumnost in zločin (pozabljajoč, da nima nobeno dejanje preprostih vzrokov in da dobro in slabo skupaj temeljita v tako malenkostnih odtenkih, kot je perje na golobovem vratu). In nenadoma se na binkoštni dan nekdo ustavi sredi tega veličastnega sveta in si upa reči: »To je lepo!« Ne prezira življenje, ponižne in vsakdanje družbe preprostih, našega vsakdanjega kruha, našega vsakdanjega miru med jutranjim in večernim zvonjenjem in reče: »To je dobro!« In potem pogleda na nebo, dvigne oči proti tej zvezdi, ki se blesti nad lurdskim zvonikom, in reče to edino besedo, ki jo je vsa naša literatura, vsa naša poezija pozabila reči: »Hvala!«

Francis Jammes | Oče in hči

Odlomek iz pesnitve: Krščanski georgikoni

Ko vdal očak tako se misli je sanjavi,
njegova ljuba hčerka k njemu se odpravi.

Kjer dela senca krog, tja stopi pod drevo
in na bradó častitljivo nasloni mu glavó.

Otrok, zakaj naslanjaš name se jokaje?
Moj oče, ura moja, glej, sedaj prišla je.

Otrok, kaj novega od tebe naj izvem?
Moj oče — tiho reče — treba bo, da grem.

Otrok, nedvomno v svet mladost te tvoja vleče?
Moj oče, ne! Saj pot še druga je do sreče.

Otrok, kaj si izbrala tvoja je mladost?
Moj oče, — reče — pot, ki hodi jo krepost.

Otrok, kaj malo ceniš mojo domačijo?
Moj oče, ne! A tebi se oči solzijo.

Otrok, kaj boljšo meniš v svetu najti kje?
Moj oče, le za Bogom koprni srce.

Otrok, so polja moja morda zapuščena?
Moj oče, stokrat, tisočkrat blagoslovljena!

Otrok, kaj žita mojega ti nič ni mar?
Moj oče — reče mu — saj raste za oltar!

Otrok, kaj mar ti nič za moje ni čebele?
Moj oče — reče — saj skrbe za sveče bele!

Otrok, kaj sadežev ti zrelih nič mar ni?
Moj oče — reče mu — vse v križu dozori!

Ostalo vse odkrilo njuno je ihtenje —
dveh posvečenih lir uglášeno zvenenje.

Tone Čokan

Viktor Zorman | Mariča

Za božjo voljo, kje pa ste? Pol ure že kličem, pa nihče ne pride. Kaj mislite, da moram vse sama, a?« Mariča je pridrla s tako vihro v hišo, da je tri leta stari Miklavž od samega strahu zlezel pod mizo. Iz zibelke se je oglasila Ivanka s presunljivim jokom. To je Maričo še bolj razdražilo.

»Kje pa so drugi?« se je zadrla na Miklavža. Revež je ves v strahu zazijal, rekel pa ni nič. Mariča se mu je morala kljub svoji jezi zasmejati.

»Mihec je rekel, da se gredo vozit.«

»Šentani pèkli, le kdaj so mi ušli,« se je obrnila iz hiše — pa skozi vežo na vas po otroke. Tako jim je zabičevala, da ne pa da ne, pa ti gredo in puste mater samo, naj se doma pretegne, če ji je tako všeč. In ko so videli, da je danes nataktnjena kakor ni vsak dan.

Na klancu sredi vasi jih je dobila. Sankali so se. In se strahovito zmerjali. Mariča ni mogla verjeti, da so vsi virški, toliko jih je bilo. Ko so jo nekateri zagledali, so brž opozorili njene, naj jo odkurijo domov. Pa je kljub temu dva ali tri ujela in jih zlasala, da bodo pomnili. No, in kje je spotoma dobila Mihca? V Jeršetovi hruški! V takile zimi ti bos zleze v hruško! Le kaj je iskal v njej? Ko je mater zagledal, se je kajpada hotel brž na tla podričati pa se je ujel na štemelj in si strgal hlače. Ravno toliko, da ji ni ušel. To ga je očofala!

»V hišo! Vsi! Na ajdo klečat! In rožni venec boste molili. Za rajnkega očeta! In še kdaj naj se mi kaj takega zgodi!« se je jezila in jih zmerjala pa zraven jokala. Kot kokoši v dežju so se pomuzali v hišo in brž začeli moliti, da bi jih mati še naprej ne oštevala.

Preveč se je razjezila. Žal ji je bilo, a pomagati si ni mogla več. Vse je tolklo v njej, tako je bila razburjena. Niti moliti ni mogla z otroki, ko je v veži črepinje od južine pomivala. Pozabila je, zakaj je otroke prav za prav klicala, in je kar sama opravila namesto njih: pomila je, spod strehe je kozama vejnik prinesla, stopila na studenec za bajto po vodo in pometla po veži. Potem pa je zaprla vežna vrata in šla v hišo.

Otroci so rožni venec, ki jim ga je bila naložila za kazen, že odmolili. Čepeli so za pečjo, le Mihec je sedel za mizo.

»Delat! Kaj mislite, da vas imam za igračo pri hiši?« je rekla že bolj mirno. »Ti pa v posteljo toliko časa, da ti hlače zašijem. Précej!« — »Oh, saj pravim, zakaj niste pridni!« je skoraj zajokala, se obrnila k Ivanki, jo vzela iz zibelke in jo položila k peči. Saj zdaj bo morala itak kmalu biti pri peči, ko bo pa v zibelki drugi, je pomislila in brž zlezla za peč ter se lotila cekarja. S pletenjem se je preživljala. Otroci

so molčali in bili kar pridni. Tonče se je ukvarjal s peharjem, Jerica mu je slamo in vitre podajala, Mihec jima je prerezoval vrbove šibe za vitre, Ceta in Miklavž sta se zamotila z igro, Jakec pa je moral biti pri Ivanki.

Večji trije sicer hodijo v šolo, a zdaj so že teden dni doma, ker imajo nekateri ošpice ali kaj. Janezovi jih hvala Bogu nimajo. Le kaj bi počela Mariča s sedmimi bolniki v takile bajti? »Saj bi se mi zmešalo,« je pomislila in ljubeče pogledala otroke, ki so bili vsi zatopljeni v delo. In vsi so molčali. Še celo Ivanka ni cvilila. Bali so se, kajpada. Pa je kar prav, da so tiho, ker se tudi Mariči ne ljubi govoriti. In poslušati tudi ne. Kje neki, ko ima pa toliko skrbi. Najprej z otroki, potem še sama s seboj, ko je vsa nadložna in bolehná. Vsak mráz čuti. Hvala Bogu, da imajo vsaj peč. Vsaj pogreje se lahko. A zdaj bo morala od nje. Vsega jim zmanjkuje. Ni čudno: sedem kljunov in vseh sedem zmeraj odprtih. In zdaj bodo dobili še osmega! —

Mariči sami se zdi čudno, kako še morejo živeti. Sama je bila vso jesen bolna in ni prav nič brknila. Tako rada bi bila šla kam v dnino, da bi bila kaj zaslužila. In vso jesen je mislila pa računala, da bo dobila vsaj kakih deset rženih otepov in naredila škopnike. Streho morajo prekriti.

O, pa streha bo že kako potrpeła, želodci ne bodo, želodci. Je res križ, če je osem ust pri hiši, za delo pa samo dve roké. Poleti je že še bilo, ko so se otroci kar v gozdu preživili in je ona delala. In jeseni tudi še kar, saj je poleti precej zaslužila in tudi otroci so za borovnice pa gobe kak dinar ujeli, zraven pa še vedno odkod prinesli kaj za pod zobe. Za božič jim je župan precej dal. Tako je še kar bilo, a zdaj bo vse pošlo. Zdaj bo morala robo razprodajati. Pozneje ne bo mogla: osmi otrok jo bo privezal na dom. Pri Jeršetu bo poprosila za sani. Peharjev in cajn pa brezovih metel in tudi nekaj cekarjev so naredili zdajle čez zimo in treba bo to spraviti v denar. A jo kar malo skrbi. Tako slabega zdravja je. Vsaka sapa jo spreleti in je koj nahodna. Otroci so pa še premajhni, da bi same pustila.

»No, Mihec, kaj si se že naveličal?« se je nasmehnila Mihcu in ga pobožala po laseh. Tako majhne oči so mu že postale. Še malo, pa bi zaspal. Seveda, truden je že in najbrž ga še od opoldne kaj boli, da se mu dremlje. Saj zdaj je bil kar priden. In drugi tudi. Ravno prav je, da jim ni treba v šolo. Precej so napletli ta čas. Posebno Tončetu gredo peharji izpod rok, da je kaj. Sicer dela redke, da se skoraj skožnje vidi, in végave, a stoje že in tudi testo drže. In žito kajpada tudi. Vode pa ne zajemajo s peharji.

»Pa bi nam kaj pripovedovala, mama. Ni čudno, da dremljemo, ko smo pa vsi tiho,« se je čez čas oglasil Tonče.

»Saj res, se je spomnila mati, pogledala Jerico, ki se je trudila z vitrami, in Ceta pa Miklavža, ki sta bila zaspala pri igri, pa Jakca, ki je čudno zviti spal na klopi zraven Ivanke.

»Še s klopi mi pade in si kaj polomi pa še Ivanko za seboj potegne,« se je ustrašila, zlezla s peči in oba prenesla na posteljo ter ju odela.

Na povesti je pozabila. Tonče jo je moral znova spomniti. Začela je. Pripovedovala jim je o svetem Alešu, pravila o Pevčevem Matevžu, ki je na nedeljo oral in se mu je Marija prikazala in ga svarila, a jo je Matevž dvakrat podoral, tretjič pa spoznal svoj greh, se spokoril in postavil kapelico Brezmadežni doli-le v Marijinem dolu; in o Mariji Predkloštom, ki je iz hrasta zrasla in ki je v njej farovski psiček župnika za suknjo privlekel; župnik jo je vzel s seboj k Sveti Marjeti na Trato, a Marija se je ponoči vselej vrnila na hrast in nazadnje razodela, naj ji tam cerkev sezidajo. —

»Mama, kje pa je tista Marija Predkloštom?«

»To je pa blizu tam, kjer sem jaz doma.«

»Mama, kajne, poleti pojdemo tja?« je prosil Tonče.

»To je daleč in denarja nimamo.«

»Oh, mama, jaz bom zelo priden in bom kar naprej peharje delal, da bom zaslužil. In potem pojdemo in tam bom dal za mašo za rajnkega ateja...«

»Tonče!« Mariča ga je objela, potem pa brž skočila izza peči in v vežo, da je skrila solze. Oh, ti otroci! Nehote so jo spomnili, mater, na dom in očeta in na rajnkega. Pa ni hotela misliti na to. Ne, preveč bridkosti je v vsem tem in Mariča ne bi mogla prenesti. Prižgala je smrdljivko in jo prinesla v hišo.

»Da ne boste v temi! Jerica, ti kozama vejnik prinesi in malo plevela tudi. Vidva pa naprej delajta!«

V veži si je nataknila cokle in šla k Jeršetu prosit sani. Jeršela je bila sama doma — drugi so šli menda po drva pa jih še ni bilo nazaj — in zelo zgovorna. A Mariči se ni ljubilo klepetati, brž je poprosila za sani, jih potem sama poiskala v šupi, ker Jeršela ni utegnila, ter jih odvlekla proti svoji bajti. Doma jih je zategnila kar v vežo.

V hišo je prinesla drva, podtaknila ogenj in pristavila krompir. Potem je pomolzla kozi, ki imata zdaj pozimi zelo malo mleka. A močno je in zato ga kar z vodo zalije. V skledi ga je pa le več videti. Nato je napojila kozi, stopila pred ognjišče, se naslonila na burkle in gledala v peč.

Kot otrok je vedno sedela pri materi na ognjišču, jo kaj spraševala pa ogenj gledala. Doma so imeli veliko ognjišče. Kako ne, saj je z grunta. In edinka. Sicer je imela tri brate, ki so bili vsi precej starejši od nje, a so vsi trije padli v vojski. Vsi trije v zadnjem letu vojske. Mati je od žalosti umrla. Oče, ki je nekoliko kruljav in mu zato ni bilo

treba na vojsko, se je znova oženil. Mačeha in Mariča sta se sprli koj prvi teden, ker sta obe hoteli gospodinjiti. Nazadnje je morala Mariča odnehati. Iz jeze je potem obljubila poroko prvemu, ki jo je vprašal. Oče ji je zelo branil, čeprav je bil ženin gruntarski. Dopovedoval ji je, da ima grunt zadolžen, da dot še ni izplačal, da ima gozdove izsekane in da tudi sam ni kaj vreden. Mariča ni vedela, odkod ima oče vse to, pa ga tudi poslušala ni. Verjela je bolj in samo svojemu Orličevemu Matiju iz sosednje fare. Mačeha je podkurila očeta, da je odrekel Mariči doto, a Mariča kljub temu ni prišla prazna k Orliču. Po materi je dobila travnik pa gozd, zlatnine in srebrnine, porcelana več jerbasonov, narodno nošo in srebrnjak pa še druge drobnarije. O, doma so bili bogati, čeprav so vse to samo pri cajnah spravili skupaj. Mati ji je večkrat pripovedovala, kako sta z očetom noč in dan delala cajne, jerbason, peharje in druge take stvari in da so samo s tem obogateli. Tudi Mariča sama še pomni; a zadnje čase za prodaj teh stvari niso več delali. So imeli z gruntom dovolj opravka. Plesti to robo se je naučila pa tudi Mariča in zdaj ji hodi zelo prav.

Mariči je bilo kmalu žal, da ni poslušala očeta. Pri Orliču je bila za vse sama. Matijeve bratje in sestre so bili poženjeni in pomožene, očeta in matere ni imel več, sam se je bil v vojski navadil lenobe in pijače pa bab, po gostilnah je hodil, pil in igral, se pri ženskah smolil in dajal za pijačo vsakomur, da ga je le malo pohvalil. Njenega očeta je brž po poroki tožil za doto, a opravil ni nič. Oče je dejal, da ne bo nič s sabo vzel in da bo Mariča že po njegovi smrti dobila, kar ji gre. Zunaj pred sodnijo jima je pa oče zagrozil, da ju bo s psi nagnal, če se še kdaj prikažeta čez njegov prag. Takrat je očeta zadnjič videla.

Pa so tudi Matijo bratje in sestre prav kmalu začeli prijemati za dote. Sprva zlepa, a kmalu zgrda. Orličev grunt je lezel v dolgove. Matija ga je po gostilnah še vsak dan bolj vanje tlačil. In plačevati je moral za otroka, ki ga je imel z neko potepinko, ko je bil Tonče že tri mesece star. To je Maričo najbolj bolelo. Sama je bila poštena vso vojsko, ko je bilo toliko nevarnosti, in je taka ostala tudi po vojski. In nazadnje je dobila takega moža. —

Ko je bil Tonče leto star, je šel grunt na boben. Orličema je ostalo le toliko, da sta kupila njivo in tole Janezovo bajtico tukajle v Virju, kjer ju ljudje še niso poznali, in jo zapisala na Maričo. Drugo je vse šlo.

Ko so bili že v Virju, je Mariča zvedela, da je oče pripravljen njo in otroka vzeti domov, če ga pride prosit, ker sam nima nič otrok. Pa ni šla, ker se je bala moža. In tako zdaj že dvanast let ni videla očeta. Vrhu vsega se pa še jezi, ker jo otroci ne poslušajo. Ne pomisli pa, da se ji vrača tako, kakor je posodila...

Debele solze so ji pritekale po licih in sklenila je, da pojde k očetu. Zdaj sicer ne more, a pojde. Poleti. Če jo prav nažene. Z vsemi otroki pojde. Nekaj jih bo naložila na voziček, nekaj jih bo pa teklo za njo. »Kot cigani bomo šli. Spotoma se bomo ustavili tudi pri Mariji Predkloštrom,« je pomislila in vzdihnila.

»Mama, ali bo kmalu večerja?« je pritekel Jakec iz hiše.

»Kmalu, Jakec, kmalu. Da le krompir zavre, mleko sem že odstavila.«

»Zakaj pa jokate, mama?«

»Saj ne, Jakec, samo dim mi je ušel v oči,« se je zlagala. Posadila je Jakca na ognjišče in ga začela učiti očenaš. O svetem Jakobu bo imel šest let in je že čas, da se nauči. Križ in zdravamarijo že zna. — —

Ko so povečerjali in odmolili rožni venec, je Mariča spravila Ivanko nazaj v zibelko, Miklavža in Ceta v ranjkega posteljo, Jakcu je postlala na klopi pri peči, večji trije pa so zlezli na peč in delali naprej. Tudi sama se je kmalu lotila dela. Pa je na delo malo pazila. Tako je bila zatopljena v druge misli, da je morala večkrat nekoliko razdreti, ker je v raztresenosti kaj napak zapletla.

Na obleko je prejle čisto pozabila, ko je računala, kako in kaj bo, če vse srečno proda. Ni čudno, da kaj pozabi, ko ima pa toliko skrbi. Čevlje bodo morali imeti nove, vsaj večji trije, s temi ne morejo več dolgo pohajati. Sama bo že potrpele. Ene same ima, a bo že, ko včasih kar moževe natakne. Tudi obleke njej ni treba. Po rajnici Martinovki je precej dobila. Še za otroke kaj predela iz tistih cunj, a Tonče in Jerica pa Mihec bodo pač morali biti novi, ker obleka ne raste z njimi vred. In tisti, ki ga bodo šele dobili, tudi ne bo prinesel cunj s seboj. Toda kje bo dobila denar?

»Mama, ali smem nekaj vprašati?« se je nenadoma privila Jerica.

»Kaj pa je?«

»Ali je res naš atej v peklu?«

Mariči je za hip kar sapo zaprlo.

»Kako ti kaj takega na misel pride? Moli za ateja in pridna bodi, potem —«

»Kovačev Blaž je dejal, da naš atej ni nič v cerkev hodil, da se je sam ustrelil in da je zdaj v peklu,« je Jerica zajokala.

»In jaz sem rekel, da laže. Saj si ti rekla, da je na Koroškem umrl. Potem si me pa še tepla, ker nisem Blažu verjel,« je zajokal še Tonče.

Mariča ni vedela, kaj bi. Dosedaj je skrivala pred otroki očetov konec, zdaj jih pa že na vasi s tem zmerjajo. Tako jo je zbolelo in tako ji je bilo nerodno pred otroki, da bi se najrajši v zemljo vdrla. Toda zatajila se je. Vsi skupaj so zmolili očenaš za očetovo dušo, potem jim je obljubila, da pojdejo poleti k Mariji Predkloštrom, nato pa jim je začela pripovedovati pravljico, da bi jih malo zamotila. Pravila jim je

o hrastu, ki je imel tako velike želode, da so njihove kapice imeli ljudje za klobuke, in o kostanju, ki je imel tako velike ježice, da so jih imeli za čolne.

»In kdor se je v taki ježici peljal po morju pa je imel na glavi želodovo kapico, je lahko želel, kar je hotel: vse se mu je izpolnilo!«

»Mama, jaz pojdem in bom želel, naj atej pride v nebesa,« je Tonče skoraj zavpil.

»A zdaj sta hrast in kostanj suha. Morda so ju že podrli in sežgali,« je z bridkim nasmehom pojasnila mati. Tesno ji je bilo pri srcu, a ni se brigala zase. Brž je začela novo zgodbo, da bi pregnala otrokom žalost zaradi ateja in da bi pozabili na tiste trde besede Kovačevega Blaža.

Zdaj je pravila nekaj o medvedih, končevala zraven cekar in šele na koncu zgodbe opazila, da je pripovedovala prav za prav sama sebi. Jerica, Tonče in Mihec so bili zaspali. Maričo je opozoril na to šele Mihec, ki je začel prav pošteno smrčati. Brž je odložila cekar in z vzdihom zlezla izza peči, spravila Jerico v svojo posteljo, Tončeta in Mihca pa pustila za pečjo, le naravnala ju je, jima pobrala delo iz rok, slekla suknjiče ter ju odela. Pokrižala ju je še, nato pa vzela petrolejko s temena na peči ter jo postavila na mizo, sama sedla na klop in delo nadaljevala. Do jutri zjutraj mora končati tale cekar in Tončetov pehar. Pa metle in cajne mora pripraviti, da bodo zjutraj brž naložili in šli še v temi. In še suhih borovnic pa zdravilnih rož bo vzela nekaj s seboj, morda se ji posreči, da jih spravi v denar ali zamenja za krompir, pšeno ali ješprenj.

Dokončala je svoj cekar in se hotela lotiti Tončetovega peharja, toda stresel jo je mraz in kar nekako strah jo je postalo. Saj ne verjame v strahove, a zdaj se ji je kar zdelo, da gleda rajnki skoz okno. Cekar in pehar je spustila na tla, upihnila luč in vsa prestrašena zlezla kar oblečena k Jerici pod odejo.

A misli na moža se ni mogla otresti. Videla ga je pred seboj prav tako jeznega in prav tako je klel in zmerjal pa razbijal kakor takrat, ko je bil zadnjič doma. Še pol leta ni od tega. Z Blekovim Štefanom sta kot kravi pijana prišla v hišo in Matija je dejal, da zdaj gre in da bo prinesel denarja ko berač uši — ali pa ga ne bo več. »Se vsaj jezila ne boš zaradi mene,« ji je zabrusil. Kot se Bog prosi, ga je Mariča prosila, naj ne hodi, naj vsaj s tem Štefanom nikamor ne hodi, ko ga sodnija kar naprej preganja in bo potem še njega. Pa je ni poslušal. Posmehoval se ji je, klel in tolkel po mizi. Štefan je klel še grje in se smolil krog nje, kot bi bila naprodaj. Z nohti mu je morala dopovedati, da ni vlačuga. Štefan jo je udaril, da se je kar opotekla. Nazadnje se ji je posrečilo, da je ušla iz hiše. Otrok hvala Bogu ni bilo doma. Onadva

sta nekaj časa še razbijala po hiši, potem pa šla in kričala še skoz vas, da so lahko vsi vedeli, kako sta pijana. Nazaj ju ni bilo...

Mariča je zajokala na glas, da se je Jerica nemirno premaknila. Skrila je glavo pod odejo, a spominov na moža ni odgnala.

Kake tri dni pozneje jo je klical župan. Povedal ji je, da so ji ustrelili moža, ko je hotel čez mejo. Ne ve, kaj mu je odgovorila, tudi se ne spominja, kako je prišla domov, le to ve, da je bila vsa zmedena, da je doma samo jokala in da so tudi otroci jokali. Razumeli niso, kar jim je pravila, ker jim je pravila Bog ve kaj in Bog ve kako. Kuhala ni nič, še za Ivanko se ni brigala, samo okrog bajte je hodila in tarnala. Niti za zvonjenje in mašo po rajnkem ni poskrbela. Jeršela ji je oskrbovala otroke pa kozi in župnik je naročil zvonjenje pa opravil mašo kar brez njene prošnje. Maričo je nazadnje nekje še mraz spreletel, zbolela je in bolehalo je vso jesen. Takrat sta ji spet pomagala Jeršela in župnik. Sama pa še zdaj ni čisto prava.

O Matijeви smrti so virške babe brž spletle celo povest. Da sta s Štefanom onstran meje pokradla veliko denarja, so pravile, in da so ju nazaj grede na meji zasačili in Štefana ustrelili, Matija pa le zastrelili. In da je Matija, ko je videl, da je ujet, ustrelil najprej enega izmed financarjev in potem še sebe. Tista stara Tomažela tomažasta ji je prišla pravit to semle gori v bajto. Maričo je tako pogrelo, da ji je zagnala skodelo prižgankē v obraz in ji pokazala vrata. Tomažela je odšla, a s takim vikom, da je spravila vso vas pokoncu.

Kako je prav za prav bilo z Matijevo smrtjo, Mariča še danes ne ve. Otrokom je na vsak način skušala ohraniti spoštovanje do očeta. Tudi Jeršela in župnik sta jim povedala le, da je oče umrl. Zdaj jim pa že na vasi očitajo take stvari! Saj res ni bil kaj prida, delal je malo, postopal je, Mariča ga je morala preživljati. Za pijačo mu ni dajala, za tobak pa večkrat, a tega vendarle noče, da bi njenim otrokom take tvezil.

V glavo ji je padla misel, da tega, ki je na poti, res ne bi bilo treba. Tak revež bo! Očeta ne bo poznal, mater bo našel bolešno in sam ne bo nič boljši od nje. Vse življenje bo revež, morda celo pohabljenec. Saj je sploh čudno, če bo živ ostal, ko pa toliko trpi ta čas. Ne, ne sme priti na svet. K tisti babici Mici pojde. Doli pri Kranju nekje je. Jo bo že dobila. Tista zna take reči. O marsikateri fabričanki je že slišala, da je bila pri njej. In povsod je šlo po sreči. Samo o eni je Jeršela pravila, da je umrla. Pa še ta je bila menda sama kriva. Mariča čeprav umrje. Bo vsaj vsega konec. Otroci bodo že kako. Dovolj je že pretrpela z njimi. Zdaj ne more več. Saj jo je že sram: osem otrok! Kako se ji je čudila gospa, ki hodi h Kovaču na počitnice, da more biti toliko neumna, da ima sedem otrok. V mestih imajo po enega. Kvečjemu po dva. Ne pa sedem ali še več. Kar gledala jo je, Maričo, da more

biti tako trapasta. Da le more prenašati vse to! Ko da se ne bi dalo pomagati! Ni čudno, da se je tako razlezla, pa šele pet in trideset let ji je in večkrat je lačna ko sita. Take je česnala včasih, da je Mariča zardevala. — In zdaj naj k sedmim še enega dobi! Smojka ti taka! Pa saj zdaj pojde. Nič več ne bo odlašala. Nič več ne bo premišljala. Jutri dobi denar, pojutrišnjem lahko že gre. Čimprej, da ne bo prepozno.

Vsa se je tresla. Bolščala je v temo, telo ji je odrevenelo, kri zastala, le z rokami je grabila, da si je vso odejo spravila na prsi, hropla je, se sunkoma obrnila, zagnala odejo spet po sebi in Jerici, sedla v postelji in se znova zamislila...

Župnik je dejal drugače, ko je krstil Miklavža. Sam mu je izbral ime, ker se je Mariči zdelo, da ne ve za nobenega svetnika, ki bi v njeno bajto še ne bil posodil svojega imena. Dejal je, da je največ blagoslova v družinah, kjer je veliko otrok, in da moramo hvaležno jemati, dokler Bog daje. Pozneje je prišel k njej, vina in pogačo ji je prinesel in stotaka za Miklavža in rekel, da Bog za otrokom pošlje vselej tudi žlico in polno skledo.

»Pa je res tako!« je v joku pomislila Mariča. Kolikokrat je bilo hudo, zelo hudo, a stradali še niso in nagi tudi še niso hodili. Vedno se je kako na bolje obrnilo. Toda kaj bi zdaj počeli otroci, če bi izgubili mater, če bi jo tista Mica po nesreči zastrupila in bi se ji zgodilo tako, kakor se je tisti, ki je Jeršela pravila o njej. To bi jo otroci na sodni dan tožili! Osmi nerojeni, nekrščeni še prav posebno, ko bi zaradi nje še v nebesa ne mogel.

»Če jih sedem preživljam, bo že Bog dal, da bom osmega tudi!« je zrasel v njej sklep. Zbudila je Jerico, da sta molili.

Pozno zvečer so se vračali Janezovi domov. Seveda, precej daleč so morali, ker so sprva težko prodajali, in zato so se zakasnili precej v noč. Le po kakšno cajno so prodali v začetku ali po kak pehar, popoldne so pa naleteli na hišo, kjer so ravno balo pripravljali. Kajpada, saj je predpust! Mariča je čisto pozabila na to. Tam so jim pobrali s sani kar vse. Še premalo se jim je zdelo. V zameno so jim naložili krompirja, pšena, ješprenja pa moke, ajdove in turščične, da so imeli na saneh, kakor bi nevesti v skrinjo peljali. Mariča se kar ni mogla dovolj zahvaliti tistim dobrim ljudem in Bogu. Spet so preskrbljeni za nekaj časa. Denarja so sicer malo dobili, pa bo že. Znova se bodo lotili dela in spet šli in spet dobili.

Mariči se je kar samo smejalo, ko je sedela na saneh. Prejle je potožila, da jo noge bole, pa sta jo brž otroka prisilila, da je sedla na sani. Zdaj pa jo pobirata, da je kaj. Malo jo zebe, res, a hudega ni. Pa saj so že v Virju. Se bo že doma pogrela, Jerica je gotovo že zakurila.

»Smo že doma!« je povedal Tonče in zaukal. Mihec je odpahnil vrata in potegnil sani kar v vežo.

»Kje pa so otroci?« je zaskrbelo Maričo, ko ni bilo nobenega na spregled. Brž je pogledala v hišo in takoj zapazila na mizi razgrnjeno veliko rdečo ruto in na njej polno krhljev, suhih češpelj in jabolk. Še preden se je utegnila začuditi, je zagledala pri peči — očeta. V naročju mu je sedel Miklavž, ga vlekel za brke in obenem žvečil krhlje, drugi štirje so čepeli za pečjo, poslušali očeta in tudi nekaj grizli.

»Ti, tile tvoji otroci so mi pa kar vseč,« se je brez zadrege zasmel oče proti Mariči.

»Oče!«

»Veš, Mariča, da se ne boš čudila, po kaj sem prišel. Žena mi je umrla in zdaj bi moral delati s tujimi ljudmi. Tega pa nočem. Pri Kovaču imam konja in sani, jutri vas odpeljem. Vse. Kar pripravi se!«

Oče se je obrnil k Tončetu in Mihcu, Mariča pa ni mogla ničesar spraviti iz sebe. Kot ukopana je stala pred očetom. Tàk tako! Zdaj ne bodo več Janezovi. Dragarjevi bodo zdaj. No, prav!...

»Kakor hočete, oče,« je nazadnje stisnila iz sebe. Brž se je zasukala v kuhinjo in zakurila pa pristavila kašo in v oblicah krompir. Pozna očeta in ve, kaj ima rad. Saj odslej bo morala vsak večer tako, ko bo pa gospodinjala pri Dragarju, kjer bo tudi za njenega osmega dovolj prostora in živeža.

Tu-fu | Zmagovalec

Z zmago, glej, sem si ovenčal glavo.
V prsih žge me ogenj bridke rane.
Roka nosi črno mi zastavo.
Noč je. S psom čez bojne grem poljane.

Pes zalaja, truplo izsledi...
»Glej, tu je sovražnikov zalega!
Če si lačen, njih telesa žri,
pij do sita njih prekletu kri!«

Trzne pes, pogleda me grozeče: Ti!
Liže in hladi grozotne rane...
S psom, z zastavo črno grem v poljane,
tja, kjer v zarji novi dan žari.

France Bevk.

Joka Žigon | Nikoli več vojské!

Igra v šestih odrskih podobah.

3. podoba: Bombe.

Scena: plinsko zavetišče s polukrožno osnovno ploskvijo in priostreno kupolo iz betona.

Desno spredaj so v steni težka, hermetično zaprta vhodna vrata z več kljukami na vzvod; nekoliko dalje vise na mramornati plošči številni indikatorji, ekshavstorji in drugi aparati za ventilacijo in čiščenje zraka, še globlje pa so obešalniki z maskami in gumijevimi kapucami proti plinu. Ob steni zadaj stojita hladilnik in odprta omara z živili in pijačami, s posodo, raznim drobižem in z lekarno. Še bolj na levi je ob zidu televizor, nekoliko dalje so diskretno z zagrinjalom prikrita vratca v toaleta, prav spredaj pa visi telefon. — V ospredju blizu vhodnih vrat je mizica z nizkimi stolčki, na levi pa več stolov okrog večje mize in ob steni. Pred omarama zadaj stoji preprosto ležišče z mizico in dvema stolčkoma na straneh. — Oprava je vsa kar moči preprosta, gladka in brez okraskov; mize so brez prtov in nastavkov. Tudi preproge ni nikjer nobene. Omari, plošče miz in sedeži stolov so iz lesa, drugi deli pohištva pa iz jeklenih cevi. Razen aparatov so vsi predmeti v zavetišču enako svetlo lakirani. Stene so iz gladkega, z oljnato barvo prevlečenega betona. S prostorom je tesno, kamor koli se obrneš. — Od vrha kupole visi ena sama električna luč v stekleni krogli.

Med to podobo se venomer sliši treskanje eksplozij, zdaj močnejše zdaj slabše: sovražnik bombardira mesto iz letal.

Eva sedi na desni pri mizici, kadi in površno bere časnik. Senatorica onemoglo sloni na ležišču; poleg nje sedi dr. Pokoren in se ukvarja z njo. Golob stoji pred omaro v ozadju; v desnici drži kozarec, z levico pa nekaj išče med steklenicami. Pri levi mizi sedi Mart in meša kvarte; očitno mu je dolgčas. Miza pred njim je polna različnih kozarcev in steklenic; cigare, cigarete, pepelniki, vžigalniki in podoben drobiž je razmetan vse križem — jasna podoba divjega popivanja. Katarina se suče v ozadju ob polkrožni steni sem ter tja in streže večinoma Martu in Burniku, včasih tudi drugim. Vsi so oblečeni enako v zelenkastorjavi bajazzo iz gumija, le Katarina ima povrh še bel predpasnik. Mart nosi na prsih znamenje reševalnega oddelka.

Mart (*neprenehoma pije in kadi*): No, tega pa dolgo ni!

Katarina: E, korajža pa taka! To bo zopet pranja!

Mart se bučno zakrohota, drugi v zadregi molče.

Pokoren (*tudi nekaj časa molči, potem pa se ne more več obvladati*): Gospod major, nobene pravice nimate, da zasmehujete svojega prijatelja! Sami niste nič boljši, kajti vaše mesto je zdaj zunaj, na čelu reševalnega oddelka, ne pa tu v zavetišču!

Mart (*plane kvišku*): Gospod profesor, povedati vam moram, da se vtikate v stvari, ki...

Eva (*miri*): Mart, nikar! Gospod profesor je le v razburjenosti zaradi preobilnega dela to rekel. — Saj ti vsi privoščimo, da se lahko malo umakneš.

Pokoren samo skomizgne z rameni in se obrne k senatorici.

Mart (*afektirano vljudno*): Dobro, zaradi tebe, draga Evica! Hvala ti! (*Stopi k Evi in ji galantno poljubi roko; nato zopet sede in se dalje moti kot prej*).

Golob natoči neko pijačo, pristopi k senatorici od zadaj, jo nalahno dvigne in ji ponuja piti.

Senatorica (*odklanja*): Ne — hvala, ne morem!

Golob (*prigovarja*): Le daj, dušica, le, to te poživi!

Senatorica (*obupano poskusi malo piti, a kmalu preneha*): Ne morem, ne morem! O Bog, o Bog, ti večni napadi iz zraka! Poslušajte, kako treska! (*Prisluškuje, potem pa se zgrabi za glavo.*) Ne vzdržim več! — Gospod profesor, dajte mi injekcijo!

Pokoren: Milostljiva, prosim vas, poskušajte še malo potrpeti! Teh injekcij ste že preveč dobili. Preslabo srce imate in bi vam utegnilo škodovati.

Senatorica se spusti nazaj na ležišče in začne ihteti.

Katarina pristopi k ležišču, poklekne od zadaj in začne tolažiti senatorico.

Golob odloži pijačo v omaro in si briše z robcem pot s čela.

Burnik (*vstopi skozi leva vratca in si še ureja zadnje na toaleti*): Tu notri še veliko bolj poka! Ne zdi se mi posebno varno! Gotovo zidovi niso kajsi debeli!

Katarina molče odide skozi vratca.

Mart (*zasmehljivo*): To je le od tega, ker si bil sam, pa ti je šlo v kósti!

Burnik (*prisede k levi mizi, natoči kozarec in v dušku izprazni; nejevoljno*): Vsak je po svoje junak! V samoti se le norci dobro počutijo! Vedno sem oznanjal veličino in moč mase. Med množico utoneš in se preliješ v potisočerjeno telo, v ogromno silo!

Mart (*nataka Burniku in kaže na številne steklenice na mizi*): Pa še med to množico utoni in se prelij, kamor te vleče!

Burnik (*besno pogleda Marta, pograbi kozarec in sikne*): Idiot! (*Zvrne pijačo vase.*)

Mart (*si nič ne stori iz psovke, marveč površno pomeša kvarte in jih položi pred Burnika*): Zdaj pa na delo! Privzdigni!

Burnik: Kdo meša?

Mart: Jaz!

Burnik: Ne, jaz!

Mart: Poglej: (*kaže Burniku na počekani list papirja pred seboj*;) ena, dve, tri...

V nadaljnjem Mart in Burnik kvartata, vneto pijeta in kadita. Tuin-tam med kratkim premolkom ostalih tudi na glas spregovorita kak kvartopirski izraz, kakor: »Srce!«, »Adut!«, »Dvajset!«, »Šest in šestdeset!« in podobno.

Katarina (*je medtem zopet vstopila skozi leva vratca, brisaje si roke v predpasnik, odšla čez ozadje na desno k Evi ter prisedla*): Tako me skrbi, Evica, kako je z otroki! Bog ve, če so jih spravili na varno! Mož mi gotovo shira pri tistem težkem delu za fronto, Pavle se mi je šel glasit, čeprav je bilo že prepozno, da bi očeta rešil, in bogve, če ga bom še kdaj videla — da bi mi vsaj mali ostali!

Eva (*tolazi*): Kar nič ne skrbi! Saj ni danes prvič in zmerom je bilo vse v redu!

Pokoren: Današnji napad je pa res prišel tako iznenada kot še nikoli. Kar na lepem je začelo leteti izpod neba, ne da bi bile prej opazovalnice alarmirale.

Golob: Imajo že zopet kak nov izum, da prilete nevidno in neslišno!

Eva: Na Otroškem domu je čez vso streho narisana velikanski bel krog...

Mart (*sarkastično*): Kot nalašč za daleč viden cilj!

Eva (*razkačeno*): Vsak bombarder ve po tem znamenju, da je objekt zavarovan po mednarodnih konvencijah, ker tam prebivajo zgolj otroci!

Burnik (*že vinjen docira*): Otroci so nevarnejši ko vojska! Če uničiš to, uničiš sedanjost, če pa uničiš otroke, uničiš bodočnost!

Eva plane razdražena kvišku.

Pokoren (*hoče pomiriti, zato preskoči Burnikove besede in naveže nazaj; obžalovaje*): Mart ima prav, gospodična! Rdeči križ, beli krog in kar je še takih dogovorjenih znamenj — larifari! Nihče se ne briga zanje, ne mi ne nasprotniki. Še tem rajši napadamo z njimi zaznamovana poslopja! Ni tudi nič čudnega, ko pa jih vsi zlorablajo. Vojaško najbolj pomembni objekti nosijo kar na debelo vsa mogoča nevtralna varovala!

Burnik (*kot prej*): Moderna vojska je totalna vojska! Že vse svoje življenje to oznanjam. Brani se, napadaj, kakor moreš, kjer moreš, kadar moreš! Vsa sredstva so upravičena, ker gre za obstoj nacije, in potemtakem dovoljena. Če jih ne boš rabil ti, jih bodo tem pridneje drugi in te uničili. Pacifistične in humanitarne sentimentalnosti naj kuhajo stare babe, ko jim je drugega že tako zmanjkalo, mi možje pa...

Eva (*preseka Burniku besedo in mu brezobzirno vrže v obraz, kažoč na leva vratca*): — spadate tja noter!

Burnik (*hoče planiti kvišku, pa mu je vino že tako stopilo v glavo, da se komaj obdrži na nogah, loveč se z rokami za mizo; navidez užaljeno*): Gospodična —!

Golob (*je pristopil k Evi in jo pogovarja*): Evica, za božjo voljo, prosim te —!

Mart (*je potisnil Burnika nazaj na stol*): Kar pusti, ni vredno besede! (*Vrže kvarto*): Pik as!

Burnik (*se rad dá pogovoriti, izpije kozarček in igra dalje*): Adut!

Eva (*mirneje proti Katarini*): Sicer pa lahko telefoniramo! Počakaj, Katarina, takoj! (*Gre k telefonu na levi, pritisne na nekaj gumbov in govori v aparat, ne da bi vzela slušalko v roke*): Halo, tu Eva Golobova!

Glas iz telefona: Halo, tu Otroški dom!

Eva: Kako je pri vas? Vse v redu? Otroci spravljani na varno?

Glas iz telefona: Skoraj da, gospodična. Pravkar so začeli iz drugega nadstropja —.

Glas iz telefona se nenadoma sredi besed utrga, obenem pa se sliši posebno močna detonacija.

Vsi se prestrašijo.

Mart (*nehote poskoči kvišku*): Hudiča, to ti je boben!

Eva (*v telefon*): Halo, Otroški dom! (*Čaka za hip.*) Halo! (*Še enkrat pritisne na gumbe; nekoliko vznemirjeno*): Halo, Otroški dom!

Katarina: Moj Bog, nič več se ne oglase! Če se je kaj zgodilo —!

Eva (*nekoliko nejevoljno*): Nič, samo zveza je najbrž pretrgana. Takoj povprašam na centralo. (*Vzame slušalko v roko in pokliče*): Halo, centrala! Eva Golobova. Zakaj ni zveze z Otroškim domom? (*Začudeno*): Kaaj? (*Pritisne slušalko krčevito na uho in pazljivo ter okamenela posluša.*)

Katarina (*že blizu joka*): Za božjo voljo, Evica, kaj je?

Eva (*Katarini samo zamahne z roko, naj molči; kmalu pa odloži slušalko in se blede, s stisnjenimi ustnicami obrne od aparata*): Važen objekt popolnoma razdejan!

Katarina se dvigne s stola in zaječi, potem pa jo kar zviije nazaj na stol.

Senatorica: Kateri?

Eva (*ne odgovori senatorici, marveč se obrne k Martu*): Zdaj boš moral iti, Mart!

Mart (*se dela začudenega*): Jaz? Kam neki in čemu?

Eva (*kolikor mogoče mirno*): Prosim, stopi sem, takoj pokličem. (*Se obrne k telefonu, hoče vzeti slušalko v roke in pritisniti na gumbe, toda preden jih doseže, se že oglasi iz aparata.*)

Glas iz telefona: Halo, komanda reševalnega oddelka. Nujno prosimo gospoda majorja Marinka k telefonu!

Mart (*odgovori izza mize, ne da bi nehal kvartati*): Halo, major Marinko. Kdo tam?

Glas iz telefona: Narednik Košak, gospod major!

Mart (*preneha igrati in se zadere po kasarniško*): Kaj me nadlegujete?

Glas iz telefona: Oprostite, gospod major, bombe so do tal porušile Otroški dom!

Katarina (*se ekspresionistično vije na stolčku in stoka*): Moji otroci, moji otroci!

Senatorica se na lažno dvigne z ležišča, zaječi in omedli.

Golob in Pokoren priskočita k senatorici in se ukvarjata z njo.

Mart in Burnik tudi nehote vstaneta, a kvarte držita še vedno v rokah.

Eva pohiti h Katarini, prisede in jo tolaži.

Pokoren (*zavpije razburjeno iz ozadja proti telefonu*): Toda otroci so bili že vendar na varnem v kletih!

Glas iz telefona: Ne, gospod major, napad je bil tako naden, da so jih šele nekaj spravili dol, večina pa je bila še v nadstropjih.

Katarina (*vstane, obupno lomi roke in stoka*): Moji otroci! Moji otroci! Janezek! Manica! Tinček! (*Se zopet zgrudi na stolček in ihti dalje.*)

Glas iz telefona (*medtem nepretrgano nadaljuje*): Sovražnik je metal razdiralne, vžigalne in plinske torpede. Potrebna je takojšnja reševalna akcija! Prosim vas, gospod major —.

Mart (*jezno vrže kvarte ob mizo*): Sakrament! Prekleti idioti, ali nisem natančno določil za vsak primer! Zdaj bi že morali biti tam! Stotnik Jemec naj takoj —!

Glas iz telefona: Nemogoče!

Mart (*ostrmi*): Tako??

Glas iz telefona: Ubit!

Mart (*zadirčno*): Torej poročnik Gradnik —!

Glas iz telefona: Zadušen!

Mart (*plane kvišku, ves iz sebe*): Krucifiks!

Eva (*je že v začetku teh poraznih novic vstala in nepremično strmela v Marta; zdaj energično strese glavo, stopi nekaj korakov proti telefonu in odločno spregovori v aparat*): Gospod major takoj pride! (*Zapre telefon in se obrne k Martu.*)

Mart nehote stopi proti Evi in hoče ugovarjati.

Eva (*energično odmahne Martu z roko in tiho, a odločno reče*): Mart, pojdi!

Mart (*dozdevno naivno začuden*): Kako neki moreš —!

Eva (*Martu ne da govoriti, marveč sklene roke*): Mart, prosim te!

Mart (*se neodločno brani*): Evica, ti tega ne razumeš! To so vojaške zadeve —!

Eva (*še bolj prosi*): Prosim te, pomisli na otroke, na sto in sto otrok!

Mart (*se nebogljeno izvija*): Saj je dovolj drugih, vojakov! Tudi podčastniki so še!

Eva (*neusmiljeno trdo*): A ti, komandant?

Mart (*lahko samo še jeclja*): Jaz —, jaz —. Prosim te, Evica — (*se zruši na prvi stol za svojim hrbtom in strahopetno trepeče*): — jaz ne morem... (*Tiho*): Ne upam...

Eva (*nekaj časa nepremično strmi v Marta, potem se naglo zbere in reče preprosto, a pogumno*): Torej pojdem jaz!

Golob (*za hip pusti senatorico; prestrašeno*): Evica —!

Burnik (*obenem*): Gospodična —!

Eva energično že naprej odkloni z roko vse ugovore in hitro stopi k obešalnikom, kjer začne iskati med protiplinsko opravo svoje stvari; ko jih najde, si urno začne natikati rokavice.

Burnik se nenadoma nečesa spomni, vrže kvarte na mizo in naglo izgine skozi leva vratca.

Katarina (*vstane; proseče, a še vedno med solzami*): Evica, rajši nikar! Še tebe naj izgubim!

Eva (*pristopi h Katarini in jo teši*): Lemirna bodi, Katarina! Me žené zdaj ne utegnemo biti mevže! (*Pogovori Katarino in jo posadi nazaj na njen stolček.*)

Mart (*se je medtem nekoliko opomogel, vstal in hoče k Evi; domišljava samozavest se mu zopet vrača, zato reče že skoraj pokroviteljsko*): Lepo te prosim, dete moje —!

Eva (*odrezno*): Molči! — Je tvoj motor pri nas?

Mart (*brž zopet izgubi ravnovesje; skoraj cmeravo*): Je. — Ali saj nikamor ne prideš! Brez znamenja protiplinske obrambe te na prvem oglu ustavijo in zavrnejo!

Eva (*samo za trenutek omahne v svoji zbranosti, potem pa zagleda poveljniško znamenje na Martovih prsih, stopi krepko proti njemu, pokaže z roko na emblem in reče kratko, kakor bi bilo to samo po sebi umljivo*): Torej mi ga daš ti!

Mart (*se osupel za nekaj korakov umakne in dvigne onemoglo roke v obrambo*): Ne, ne — za ves svet ne! Moj častniški znak —!

Eva se ne zmeni za ugovor, marveč neodvrtljivo stopi za Martom, pograbi znamenje na njegovih prsih in ga z enim samim sunkom odtrga, tako da obenem na veliko razpara njegov bajazzo. Nekoliko še postoji, češ, ali se bo Mart vsaj zdaj opogumil in se uprl.

Mart pa se samo bolestno prime za raztrgano oblačilo in klavrno zastoka.

Eva (*se ne more več premagati, marveč brutalno in z neskončnim zaničevanjem vrže Martu v obraz*): Ničvrednež! (*Brž se obrne stran, kakor bi ne mogla več gledati toliko nizkote, in pohiti proti izhodu; med potjo si pripenja znamenje na prsi. Pri vratih se še enkrat naglo ozre po navzočnih.*)

Pokoren (*naglo priskoči, pomaga odpirati težka vrata in dé z občudovanjem*): Takoj pridem za vami!

Eva (*kratko, a toplo*): Hvala! (*Natakne si plinsko masko ter kapuco, s Pokornovo pomočjo odpre vrata in odide.*)

Mart se medtem sesede na najbližji stol in se začne po babje solziti.

Senatorica (*se zave iz omedlevice*): Gospod profesor, pomagajte! Nič več ne vzdržim!

Pokoren (*spričo tolike razlike v vedenju hčere in matere očitno nejevoljen pohiti k senatorici in reče s komaj prikrito nejevoljo*): Dam vam injekcijo, milostljiva, pa se pomirite! (*Se urno pripravi in stori kakor rečeno.*)

Senatorica (*se medtem ozira okrog*): Kje je Evica?

Golob (*priskoči k senatorici in ji prigovarja*): Takoj se vrne, takoj —!

Senatorica: Kam je šla? Zakaj ste jo pustili?

Golob v nadaljnem po tihem nekaj dopoveduje senatorici.

Pokoren odhaja; kot prej Eva sname z obešalnika svojo masko, kapuco in rokavice ter si te spotoma natika.

Burnik vstopi skozi leva vratca, zopet še zaposlen z ureditvijo svoje toalete.

Pokoren (*mimogrede opazi Burnika, pogleda Marta, se za hip ustavi, kakor bi hotel nekaj reči, pa le zamahne prezirljivo z roko in odhiti proti izhodu*): Katarina, pomagajte mi! (*Pokaže na izhodna vrata, stopi k njim in jih začne odpirati.*)

Katarina (*je od Evinega odhoda hlipaje ostala na mestu; zdaj si odločno s predpasnikom otre obraz in priskoči Pokornu na pomoč*): Prec, gospod doktor!

Pokoren in Katarina odpahneti vrata, si podasta roke in si jih naglo, pa pomenljivo stisneta.

Katarina (*prisrčno*): Boglonaj, gospod doktor!

Pokoren si natakne masko in kapuco ter odide.

Katarina zapira vrata.

Burnik (*medtem prisede k Martu in ga nekaj časa začudeno ogleduje, potem pa udari z roko po mizi in se na vse grlo zakrohoče*): Kaj, tako si se ga nacedil, da ti že skoz oči uhaja, cmera cmerasta! (*Sune Marta neusmiljeno v rebra.*)

Senatorica (*tiho ječi*): Moj Bog...! Moj Bog...!

Zagrinjalo.

Ivan Grafenauer | »Poljska kraljica«

V motivno vrsto saracenskih ugrabitev¹ — kakor Lepa Vida, Kralj Matjaž in Alenčica,² Zarika in Sončica, Brajdika in Ančika — gre tudi, kakor vse kaže, narodna pesem o skrivnostni »Poljski kraljici« (SNP, št. 35.), ki jo je zapisal Matevž Ravnikar Poženčan. Zgodba ji je tale:

Poljska kraljica se bliža s svojimi vojnimi ladjami Benetkam. Beneški stražnik kliče meščane:

»Vstanite, Benečani in kapitani!
Po morju se vozi poljska kraljica,
za sabo vleče tri stó bark,
5 v vsaki barki tri stó vojakov,
vsaki vojak ima svojga slugo,
vsaki sluga svojga podložniga.
Zdaj (zdaj) bo vzela beneški tabor,
svétiga Marka visoki zvonik.«

Benečani takoj prihite, kraljice za milost prosit:

10 Hitro so vstali Benečani in kapitani,
naproti so tekli poljski kraljici:
»O milost, milost, poljska kraljica!
Hočemo se podati, ti prebivalše dati,
dati vojakam jésti in píti.«

Kraljica pa hoče nečesa drugega:

15 Kraljica pravi:
»Jest ne maram za jésti, ne za piti;
vojaki moji majo dosti;
če mi ne daste španskiga kraljicha,
zdaj zdaj bom vzéla benéški tabor,
20 svétiga Marka visoki zvonik.«

Benečani jo takoj slušajo:

Hitro so tekli po španskiga kraljicha
ino so ga peljali poljski kraljici.
Mat ga spremljala, se milo jokala.

¹ DS, 1937/38, 230—237, 338—348. 1939, 78—89.

² Gl. DS, 1937/38, str. 339. Več o tem: Zenon Kuzelja, Ugorski korolj Matvij Korvin v slavjanski ustni slovesnosti. Rozbor motiviv, vzjazanih z jogo imenom. Zapiski Naukovega tovaristva imeni Ševčenka, zv. LXVII.—LXX., posebno LXVIII., 63—82; LXIX., 31—49.

Poljska kraljica pove zdaj vzrok, zakaj je prišla po »španskega« kraljiča:

Tako je rekla poljska kraljica:

25 »Jest sim ga redila tri cele léta,
pa si mi ga vkradla, španska kraljica!
Z njim si uskočila sim na Benečijo.«

Tako je rekla poljska kraljica:

»Kaj vam pravim, moji vojaki,
30 streljajte meni še na veselje,
gódite meni še na veselje,
de dobila nazaj sim španskiga kraljiča!«

Druga inačica te pesmi, ki jo je Štrekelj priobčil pod posebnim napisom »Španska kraljica«, a zapisal jo je Matevž Ravnikar Poženčan v III. zv. Starih povasnih pesmi (SNP, št. 36.), pa govori o tem, da je prišla z vojsko pred Benetke »španska kraljica«, »bogata vdova«, in mesto obkolila.

10 Prvič vahtar zavpije:
»Gôri, gôri, Benečane!
Bote zaspali svoje glave
in bele Benedke!«

Tretjič so se zbudili
in so gor ustali
20 in so tako djali:

Spet drugič zavpije:
15 »Gôri, gôri, Benečane!
Bote zaspali svoje glave
in bele Benedke!«

»O gnada, gnada, španska kraljica,
mi hočmo pokorni biti,
s tabo vred črn gvant nositi.«

In tu se pesem konča; sklepa več ni.

Skušajmo uganiti prvotni smisel te že močno porušene pesmi. Gotovo je, da je »španska kraljica« (v prvi inačici) spet človeka »ukradla«, a zdaj ne ženske, ampak dečka, po sedanjem besedilu svojega sina »španskega kraljiča«, ki ga je poljska kraljica poprej »tri cele leta redila«. To spominja španskih zamorskih pomorščakov grabežev iz Lepe Vide, Zarike in Sončice, Brajdike in Ančike: španski kraljič je bil torej prvotno pač poljski kraljič! Na prvi pogled je nejasno, zakaj španska kraljica s plenom uskoči »na Benečijo« in ne v svoje špansko kraljestvo. Nekoliko pa, mislim, nam bo le mogoče pogledati za zastiralo, ki nam uganko zakriva.

Romanca po pesemski obliki in po pripovednem slogu spominja naših najstarejših narodnih pesmi, pred vsem »Lepe Vide«. Starogermanska in stara slovanska nerimana pripovedna dolga vrstica³ se je v »Poljski kraljici« celo še bolje ohranila

³ Znak starogermanske pripovedne dolge vrstice je ta, da je sestavljena iz dveh polovic, ki imata vsaka po dva miselna poudarka in sta zvezana z aliteracijo — soglasjem pred poudarjenim vokalom ali v za-

kakor v »Lepi Vidi« in njen slovesni ritem prihaja prav izrazito do veljave. Le poslušajmo klic beneškega stražnika:

Po mórju se vózi póljska kraljica,
za sábo vódi trí sto bárk,
v vsáki bárki trí sto vojákov,
vsáki voják ima svôjga slúgo,
vsáki slúga svôjga podlóznega.
Zdáj zdaj bo vzéla benéški tábor,
svétga Márka visóki zvoník.

Ali:

Hítro so têkli po špánskega kraljíča,
[ino] peljáli so gà póljski kraljíci.
Mát ga je sprémljala se mílo jókala.

Samo štiri vrstice so, ki je v njih ta ritem skvarjen. To sta predvsem začetni vrsti:

O stražnik, benečanski stražnik:
»Vstanite, Benečani in kapitani!«

A očitno je v prvi vrsti odpadel glagol, ki ga lahko iz druge inačice dopolnimo (»Prvič — drugič — vahtar z a v p i j e), v drugi vrstici pa ponavljanje prve besede (prim. O milost, milost! — o gnada, gnada!); potemtakem sta se glasili prvotni vrstici nekako takole:

Zavpíje strážnik, benečánski strážnik:
»Vstaníte, vstaníte, Benečáni in kapitáni!«

Nadalje se 15. in 16. (17) vrstica glasita v Ravnikarjevem zapisu:

Kraljica pravi: »Jest ne maram za jesti
ne za piti; vojaki moji majo dosti.«

Že na prvi pogled je jasno, da delitev besedila na ritmične enote tu ni pravilna: treba jih je deliti, kakor sem to zgoraj storil. Okrnjeno 15. vrstico potem lahko dopolnimo po 24. in 28. vrstici; 16. vrstica je kar prava, v 17. pa je treba vstaviti samo kako kratko smiselno besedo, recimo »vsega«, »tega«:

Takó je rêkla špánska kraljica:
»Jêst ne máram ne za jêsti ne za píti;
vojáki môji májo tega dôsti.«

Ta starinska pesemska oblika se je ohranila ob močno spačeni zgodbi pač samo zaradi starega napeva, ki se je pesem v njem morala peti

četku besede stoječih soglasnikov. V slovenski in staroruski pripovedni pesmi (in starih slovenskih zagovorih) se je aliteracija ohranila le v sledovih, pač pa se je ritem z dvema miselnima poudarkoma v obeh polovicah vrstice še dobro ohranil — vezniki, pomožni glagoli se kot poudarek ne štejejo. Gl. DS, 1937/38, 236—7; ČZN, 32, 1937, 278.

vse do zadnjega časa, preden se je zapisala; le žal, da se zapisovalec M. Ravnikar Poženčan za napeve nič ni brigal.

Staremu ritmu ustreza tudi z njim zvezani slovesni pripovedni slog. Le primerjajmo spet nekatera rekla z »Lepo Vido«:

Poljska kraljica:	Lepa Vida:
Po mórju se vózi póljska kraljíca.	K nji se je pripêljal črni zamórc.
Napróti so têkli póljski kraljíci.	Póte je poslála špánska kraljíca.
Takó je rêkla póljska kraljíca.	Takó je rêkla špánska kraljíca.
Mát ga sprémljala, se mílo jókala.	Še bólj je jókala se lépa Vída.
Káj vam právim, môji vojáki.	Káj te vprášam, ti svétla lúna.

V drugi inačici ni le skvarjena prvotna zgodba, ampak sta spremenjena tudi ritem in slog. Staro nerimano pripovedno dolgo vrstico je zamenila nova, krajša rimana vrstica, pri kateri, kakor tudi sicer v narodni poeziji, pogosto asonanca nadomešča rimo. Stare dolge vrstice spominja samo še kakih 5 verzov (1., 5.—6., 21.—23.):

Špánska kraljíca je bogáta vdóva.
[Ona] gôr in dôl se po mórji vózi,
pušíce in oróžje za sábo vódi.
»O gnáda, gnáda, špánska kraljíca,
(mi hóčmo) s tábo vred črn gvánt nosíti.

Značilno je tudi to, da je jezik v »Poljski kraljici« mnogo bolj čist kakor v »Španski kraljici«, kar — po vsem soditi — ne izhaja iz zapisovalčeve samovoljnosti: beseda *mi lo st* se rabi namreč tu v starem pomenu usmiljenja. Vendar pa sta tudi novi ritem in novi slog v »Španski kraljici« prav učinkovita in spominjata še najboljših časov našega narodnega baladnega pesništva: le poslušaj ponavljajoči se klic »beneškega vahtarja«.

Mislím, da moremo iz snovne podobnosti z Lepo Vido, ki izhaja iz podobnih zgodovinskih razmer, in iz sličnosti pesemske oblike, sloga in jezika že s precejšno verjetnostjo sklepati na starost naše pesmi — seveda njene prve, nam neznane oblike — ki bi morala potemtakem segati nazaj v dobo 9.—11. stoletja, ko je bil saracenskim plenilcem še ves naš Jadran po mili volji odprt.

V tistem času pa so bile Benetke saracenskim plenilcem in trgovcem s sužnji ne le tržišče, ampak v nevarnosti tudi zatočišče.

»Poljsko« kraljico bi bilo treba torej iskati med tedanjimi sovražniki saracenske (in beneške) sile na morjih okoli Italije, posebno na Jadranu. Ključ do uganke bi bilo morda *Domagojevo mrko sovraštvo*

do Benečanov prav zaradi pomoči, ki so jo nudili arabskim pomorskim grabežem in trgovcem s slovanskimi sužnji z Balkanskega polotoka (9. stol.); verjetneje pa odsevajo iz »Poljske kraljice« spopadi med Normani in Saraceni od začetka 11. stoletja, ko so na povabilo prišli prvi Normani iz severne Francije v Spodnjo Italijo, ki so jo Saraceni in Grki ogražali, pa do časa, ko so Normani Saracene od tam za vedno pregnali ter si kot papeževi zavezniki in vazali zlepa in zgrda pridobili vso južno Italijo (1080) z ozemljem okoli Napolja vred (1038), na vzhodnem Jadranu še Drač (1082) in začasno tudi Krf (1081), kmalu tudi vso dotlej saracensko Sicilijo (1061—1091⁴). V boju za Krf, ki so si ga Benečani spet prisvojili, so Normani uničili veliko beneško brodovje in pri tem je baje padlo blizu 13.000 Benečanov.⁵

Ali ne tiči morda v naši narodni pesmi spomin na ta strašni beneški poraz in na te silne sovražnike beneške republike? V besedi »poljska kraljica« utegne biti skrita prvotna beseda »napoljska kraljica«, ki se je po preprosti etimologiji spremenila v bolj znano »poljsko kraljico«; »poljska kraljica« bi bila torej napoljska normanska vladarica. Znano je namreč, da so bile Normanke, če je šlo zares, tudi junaške vojskovodkinje: mlada žena zavojevalca Sicilije Rogerja I., brata Roberta Guiskarda, je sama branila v Siciliji trdnjavo, ki so jo Saraceni oblegali, dokler ni mož pripeljal pomoči, da so potem Normani v odprtem boju premagali dvajsetkratno saracensko premoč in potolkli 20.000 sovražnikov.⁵

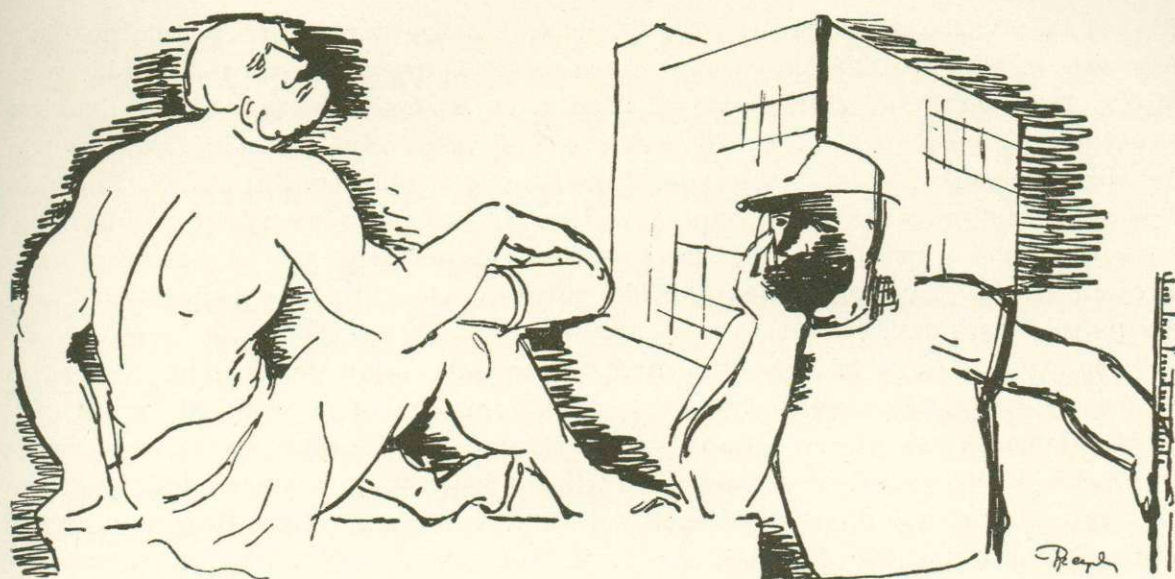
Prvi osnutek naše narodne pesmi o »Poljski kraljici« bi segal torej nazaj nekako do 11. stoletja, ko so se Benečani še tresli pred Normani — torej nekako v isti čas kakor »Lepa Vida«. Če je prišla snov do nas že oblikovana po narodni pesmi drugega jezika in naroda — kar pa zaradi rimične oblike ni verjetno — bi prihajalo v poštev morda še 12. stoletje.

V izrazu »španska kraljica« bi tičal isti pomen, kakor smo ga zasledili v narodnih pesmih o »Lepi Vidi«, v »Zariki in Sončici« ter v nekaterih inačicah »Nesrečne neveste« in »Srečne neveste«.⁶

⁴ Popravi tiskovno hibo (letnico 1097) v DS 1937/38, str. 235; stoji naj tam: 1091.

⁵ Dr. W. Felten, Geschichte des Mittelalters (drugi del dela Illustrierte Weltgeschichte in vier Bänden, hrsg. von Dr. Widmann, Dr. P. Fischer und Dr. W. Felten), München. Allgemeine Verlagsgesellschaft, 302—304.

⁶ Gl. DS, 1939, str. 88. — V članku »O Zariki in Sončici in še kaj o »španskih« junakih« (DS, 1939, št. 1—2) popravi: Opomnja b) na str. 79. ne spada k 16., ampak k 9. vrstici pesmi o »Zariki in Sončici«. — Na str. 82., v. 24. beri da (nam. ga). — Na str. 84., op. 9 a), v. 6., beri Bd (Band: zvezek) nam. Pid. — Na str. 86. postavi na koncu 20. vrstice pesmi o Školastiki klicaj, v začetku 21. v. črtaj narekovaj. — Na str. 88. beri v 10. vrsti zamenil (nam. zameril), v 19. vrsti pa »Srečni nevesti« (namesto Nesrečni nevesti).

Književnost

France Novšak: Dečki. Roman iz dijaškega internata. Ljubljana 1938. Založba Satura.

Knjiga te vrste je mogla iziti samo v literaturi, kjer velja za dejanje, če kdo kakor koli popiše dve sto ali tri sto strani zdržema. V razmerah, kjer pisateljev kritika ne ocenjuje in razvrščuje več po merilu, ali so sposobni ali nesposobni, marveč po tem, ali so pravi ali nepravi. V razmerah, v katerih se je skoraj docela izgubil čut za celotnost slovenske lepe književnosti, ki bi morala biti vsestranska, vsesmerna, obsegajoča vse tokove, od katerih vsak po svoje pomaga in dodaja k njeni dopolnitvi. Omejena in neobjektivna kritika je s preganjanjem ene same tendence — idealistične — nagnala naše književno ustvarjanje v dolgočasno in škodljivo enosmerno ožino. V hipohondričnem preganjanju ene, povečini namišljene tendence, so našo književnost vrgli v drugo, najomejenejšo tendenčnost, ki si nadeva razna imena: progresizem, sodobnost, svobodnost, nova realnost itd., kar so vse samo meščanske krinke za materialistični življenjski in umetnostni dogmatizem. V takih razmerah, kjer nihče ne povprašuje več niti po formi niti po stilu, marveč samo po revolucionarnosti progresizma, je mogoče vsakomur o čemer koli še tako nebogljeno pisati. Kritika, ki so ji sodbe vnaprej pogojene po pripadnosti avtorja k tej ali oni revialni skupini, bo tako pisanje nekje in nekako že priznala.

Ta uvodič je bil potreben za prikaz Novšakovega dela »Dečki«.

Odlomki te zgodbe so pred časom izhajali v neki slovenski reviji, ki veliko da na vsako, tudi najcenejšo in najbolj anarhistično revolucionarnost. Pri odlomkih še ni bilo moči soditi o delu, ki je lani izšlo v knjigi. Avtor je svojemu literarnemu prvencu napisal nepotreben, solzav predgovor in epilog,

ki naj bi stvari dal prepričljivost, verjetnost in najbrž še senzacionalnost, za kar vse je bila zgolj oblikovalna sposobnost literarnega novinca Novšaka prešibka, prenebogljena, prenedorasla. Predgovor in epilog z nekaterimi drugimi vsebinskimi kosi pričata, da je avtor pri svoji zgodbi prizadet sam morda še drugače kakor zgolj literarno. Torej ni pri oblikovanju snovi imel do nje prave, ustvarjalne, objektivne razdalje. To priča o pomanjkanju umetniške zavesti in vesti pri piscu ter daje njegovemu prvencu značaj bolešno, razkrojeno-sentimentalnega dnevnika, ki niti od daleč ne zveni po kaki, vsaj formalni umetnosti.

Novšak je z »Dečki« hotel najbrž napisati tako imenovano »tragedijo generacije«, kakršnih je deževalo v razbiti in anarhični dobi ob zamiranju ekspresionizma ter ob nastopanju nove stvarnosti, s katero se začinja zaton evropske književnosti v tendenco. Podoben poskus je napisal tedaj, ko je te vrste literatura bila še kolikor toliko dnevno zanimiva, Bratko Kreft s »Človekom mrtvaških lobanj«. Kreft je kot prepričan historični materialist pokazal v tistem poskusu smisel za gradivo, katero je vestno zbiral in ga podajal za svoj tedanji nastajajoči življenjski in umetnostni nazor še dovolj objektivno. Njegovo delo je bilo reportažni mozaik o življenju in delni problematiki njegovega rodu. Ni pa bilo umetnina, kakor večina ni, kar Kreft ustvari, saj mu njegov enostranski, shematični, didaktično-revolucionarni ter spreobračevalski nazor brani, da bi ustvarjal svobodno, to je vsestransko in v osebnem vsebinskem ter zunanjem slogu.

Novšakova reč je drugi poskus take vrste, a je po kakovosti vsaj tako daleč od Kreftovega poskusa, kakor sta oba poskusa drug od drugega oddaljena po ogromnem času desetih let. Toda če je Novšak menil napisati zgodbo svojega rodu, mu je treba brezobzirno povedati, da se mu je namen izobličil v prvi daljši homoseksualni kos v slovenski književnosti. Ker kaže stvar oblikovno-stilno — in tudi sicer — višino pubertetnih dnevnikov, bi jo bilo najpametneje prišteti v pornografijo, namenjeno raznim zasebnim krožkom. Te sodbe ne narekuje kako omejeno prepričanje, temveč preprost in jasen književni ter umetniški okus. Umetnost si lahko jemlje snov iz vsega življenja, iz senc in svetlob, toda umetnost je zrelo poustvarjanje razdrobljene, nesmiselne, tvarne resničnosti po zakonih višjih sintez. Umetnost lahko obseže vse: tendenco, višje in nižje ustvarjalne stopnje, ne prenese pa oblikovalne nezrelosti. Umetnost zahteva nepristansko uravnovešeno prikazovanje vseh življenjskih realnosti, temnih in svetlih v razmerju, s katerim so ene do drugih, ne pa samo tistih, ki so avtorju bližnje, ljubše, iz tega ali onega razloga, namena ali usmerjenosti važnejše. Umetnost mora biti glede ravnovesja vsaj tako pravična kakor je življenje, če bi bila njena naloga že samo ilustrirati. Če pa ima še kako višjo nalogo — in imeti jo mora — pa se vse te zahteve še stopnjujejo.

Novšak je ljudi za svoje delo snel v nekakem internatu, kjer bi življenje ne smelo biti po zakonih navadne resničnosti nič drugačno, kakor je pač po internatih. V Novšakovem internatu pa so zbrani sami karakterno, biološko, duševno, zlasti pa čustveno in spolno defektni ljudje. Vsi voditelji so pokveke v tem ali onem oziru, vsi študentje kar koli, samo študentje ne. Med njimi

pa živita dva nadčloveka: Nani Papali in Castelli, prvi šestošolec, drugi tretješolec, oba že spočetka heroja v mračnih ječah ne samo samostanskega, marveč splošnega vzgajanja. Castelli je po avtorjevi označbi »mlad bog« z govorjenjem in spoznavo šestdesetletnega genialnega cinika. Vanj je zaljubljen ves zavod, zaradi njegovih lepih nog in oči poteka vse življenje tam notri v vročici — in to sredi velikega mesta, sredi življenja! Med Papalijem in Castellijem se razvije po vseh registrih instrumentirana ljubezen, ki jo je v slovensko literaturo uvedel Novšak. Avtor se ob tej zvezi razblinja v zmedeno sentimentalnost, samozadostilno čutnost, v vse, kar je pač lastno erotičnim rečem, ki jih večina ljudi ima še vedno za nenaravne.

Nad motivnostjo te vrste je spodletelo večini redkih svetovnih književnih mojstrov. Novšak sploh ni prišel do tega, da bi mu moglo spodleteti, ker je od začetka ujet in zaverovan v svoje človečke. Iz petošolskih in šestošolskih storij je hotel delati tragedijo, a kako: njegova ustvarjalna in oblikovalna sila ne presega duševne ravni njegovih petošolcev. Dejstvo, da je načel pri nas še nenačeto poglavje, ne pomeni za umetnost nič; morda ga bodo sramežljivo priznali za revolucionarja tisti, ki so sicer v umetnosti izraziti pristaši tendence in vpreženosti.

Ni vredno muditi se pri življenjskih in kompozicijskih nesmiselnostih, nedoslednostih, nebogljenostih in zoprnostih povprečnega hedonizma v Novškovem delu. Nekje je zapisal stavek »Igračka novih čustev sem«. S tem je najresničnejše oznamenovana vsebinska kakovost tega pisanja. Toda to ni literatura, še manj umetnost in najmanj umetnost sedanjega tragičnega slovenskega časa, ki zahteva heroizma na vseh področjih, ne najmanj žgoče v umetnosti.

Hočete nekaj poskusov o življenjski resničnosti Novšakovih mladih bogov?

»...držalo bo, da je mišljenje današnje mladine zelo daleč od vsega tistega, kar je zavito v kadilo in mrak naših baročnih cerkvá. Saj si vendar želimo sonca, nove renesančne dobe, želimo si takšnega življenja, kakršno res zasluži mladina... Ali se ti ne zdi, da ravno v teh letih dozori v človeku spoznanje, kako je vse življenje tako silen, velikanski nesmisel, da meji že na tragičnost... Da, vem, mi mladi smo zelo strogi do drugih... Pomisli, če sem jaz bog, kako mora biti reven šele tisti bog, ki ga imajo spravljenega v belem kruhku... Najbolje in najenostavneje se da vsa naša problematika rešiti tako, kakor so jo reševale prejšnje generacije, od katerih naša ni nič slabša niti boljša, vdati se, priznati dejstva, ki so, in uporabljati svojo pamet le v službi zakonitega cerkvenega ali posvetnega poglavarja... Kaj zato, če nimamo svobode! Prosim te, kaj je danes svoboda?... Ta pojav, ki sem ga opazil, se nanaša na moje tako imenovano seksualno življenje... Vsa prepričanja so jalova, če nima nihče ničesar od njih...«

Kdo govori take zrelo-cinične modrije? Razočarani možje, ki jih je življenje vrglo na rob? Ne, tretješolec Zdenko Castelli, ki bo nekje sredi knjige star štirinajst let in bega nezrele ljudi in avtorja s svojim nedoraslim telesom. Odpustimo mu, tako modrega ga je hotel imeti njegov nemodri mojster Novšak!

Oblikovno in stilno ničvrednost te »nove pisarije« razberite iz naslednjih navedkov, ki pričajo o avtorjevi oblikovalni zrelosti:

»...ki so vsi hkrati začutili nesmisel, ki bi imel za posledico poštenega, dobro vzgojenega človeka in državljana Nanija...« »Profesor je odgovoril zelo vljudno, hihitaje se na salonski način naših malomeščank...« »Novi gojenec pripada tisti vrsti ljudi, ki napravijo že ob prvem snidenju na človeka neizbrisen, močan vtis...« »Čeprav je bil v sebi prepričan, da je samaritanstvo poedinca nepotrebno... je vendar razmišljal, kako bi začel svoje poslanstvo tolažnika...« »V tem poslopju, kjer so se dijaki vzgajali v globoki ljubezni do boga in njegovega namestnika na zemlji, vratar pač ni mogel biti drugačen, kakor je bil...« »...je vendar čutil v sebi neko izredno, provincialno radovednost...«

Zdravnik-specialist, povrh še ruski emigrant, vidi na postelji trinajstletnega paglavca, ki mu ni nič. In ta, za zdravnika-skeptika pač grozni pogled, ga presune tako, da mu na gladki obraz v trenutku zdrkne solza...! Modernost in sodobnost dogajanja je prepričevalno izražena s stilnim cvetjem, kakor: »Flis, ki je uporabljal »Kolynos«, češ da je to najboljše sredstvo za snaženje zob...« »Mickey pa ne spada k temu programu! In zdaj pride gotovo na vrsto še Fox Movietone...« »Nerodno mu je bilo. Rok ni znal nikamor položiti. Očitno je bilo, da je to posledica katoliške vzgoje...« »V tem zavodu se je presojalo vse... vsak gib posameznika kakor tudi celote s stališča religije, tiste službene vere, ki jo danes oznanja Vatikan...« »Fant, ki je v tej smrti zaradi svoje neuspele dresure, ki so jo dekorativno nazvali vzgojo...«

»Naše ulice so skromne, toda dražje mi je njihovo blato od asfaltnih cest Zagreba in Beograda...« »I love you! Je t'aime! Ich liebe dich! Amo te! Angleško, francosko, latinsko! Kako še? Da le ne zblaznim od te pubertete!«

Res!

M. Javornik.

Ivan Zorec: **Iz nižav in težav**. Pot ubožnega slovenskega dijaka. Založila Družba sv. Mohorja. 1938. Natisnila Mohorjeva tiskarna v Celju. Strani 417.

V Zorčevih spisih ni najti kričečih problemov današnjega časa in dramatičnih zapletljajev, ki se porajajo iz njih, da bi jih reševal s svojo pisateljsko invencioznostjo. Zavestno se odmika sedanjosti in išče motivov za svojo stvaritev v preteklosti, ko je bilo življenje tudi trdo, a se je razvijalo vse bolj preprosto. Vedno znova ga mika umirjenost nekdanjih dni, ki ji daje poudarek predvsem s svojim klenim, skoraj bi dejal patriarhalnim jezikom. Zorčev jezik bi moral biti v današnjih dneh, ko prihaja že v naše kmetiško besedičenje po najrazličnejših potih (po časopisu, fantih, ki prihajajo od vojakov, po uradih in prometnih sredstvih) vse polno srbskohrvatskih besed, zaradi svoje čistosti in klenosti vzor slehernemu slovenskemu pisatelju, zlasti začetniku. Dolenjska govorica je neizčrpen studenec sijajnih besed, jedrnatih rekel in krepkih prispodob. Zorčeva neprecenljiva zasluga je, da je marsikak biser, ki je že tonil v pozabo, otel in mu znova dal življenje v knjigi.

Prav vse, kar smo povedali o Zorčevem delu nasploh, velja v enaki meri tudi za njegovo najnovejši knjigo »Iz nižav in težav«.Pisal jo je, kakor sam

pové v uvodu, ko je spet gledal na pot svoje uboge mladosti. »Iz nje spoznaš pot, ki jo je bilo hoditi ubožnemu slovenskemu dijačku. Ni mu bila ravna in ne gladka: po ovinkih in klancih se je vila, vsa trnjeva in kotanjasta je bila. Iz nižav in težav se je začela, težko jo je zmagoval. Spotikal se je, siromak, padal, pa vendar vstajal in vztrajal. Ljubezen do matere in do slovenske knjige je bila njegova moč.« S temi besedami je Zorec najpravilneje označil svoje »vzore in boje«, ki jih bodo zaradi lahkoče in zanimivosti radi brali zlasti oni, ki si znova žele takih knjig, »kakor so jih včasih pisali«. Marsikateremu slovenskemu dijaku pa bodo v vzor in vzpodbudo. Tako je Zorec literarno in moralno docela dosegel svoj namen. Ivan Čampa.

Ivan Vazov: Pod jarmom I. Prevedel France Bevk. Založila Jugoslovanska knjigarna. Ljudska knjižnica.

Bezenšek je l. 1881. zapisal, da sta si slovenski in bolgarski narod podobna, in postavil nekaj vzporednosti. Gotovo pa je, da se danes malo poznamo in da Slovenci s prevodi iz bolgarščine, ki so toliko narasli v zadnjih nekaj letih, odkrivamo nov svet, ki ima na sebi čar nepoznanega in prvič doživetega. Posebni vonj in barva bolgarske zemlje, njen samosvoj razvoj v kulturi in politiki, ki se tako zelo loči od našega, nam napravijo to knjigo zanimivo in jo odenejo z mikavno eksotiko. Ni pa v romanu samo turška ali balkanska eksotika, ampak predvsem lepota umetnine, če jo znamo najti mimo vsakršne velikodušne zanimivosti in če jo znamo razbrati iz časa, ki je nam že precej odmaknjen.

Ivan Vazov (1850—1922) stoji v zgodovini bolgarske literature na prehodu med dvema velikima dobama: med časom bojev za osvobojenje in med časom svobodne Bolgarije. Bolgarskega slovstva ne moremo nategniti na kopito naših pojmov o zgodovinskih strujah; razvijalo se je čisto po svoje. Pred l. 1878. je bilo vse pisanje en sam napor za osvoboditev izpod Turkov. Pisatelji so bili po vrsti sami navdušeni narodni delavci, hajduki, časnikarji (Slavejkov, Rakovski, Karavelov in Botev), in njih učenec je bil tudi Vazov, ki je živo spremljal utripe narodnega gibanja. Vendar je bil predvsem umetnik, največji bolgarski pisatelj. Označuje ga velika ljubezen do narave, do domovine in strastna ljubezenska pesem. Po osvobojenju se je predal politiziranju, od katerega so bili takrat vsi bolgarski kulturni delavci obsedeni; urejeval je tudi list Zoro; vanj je pisal tudi naš Bezenšek, s katerim se je osebno dobro poznal. V najzrelejši dobi je napisal znamenita pripovedna dela, katerih najdovršenejše smo dobili zdaj s tem Bevkovim prevodom.

S nov tega prvega, najboljšega in najpopularnejšega bolgarskega romana je Slovincem že znana: umetnostno jo je skušal pri nas oblikovati že Anton Aškerc v Rapsodijah bolgarskega goslarja, kjer je po posameznih osebah in važnejših dogodkih razvil zgodovino uporov v lepote praznih verzih. Vstaja, katere vrh in neposredno pripravo doživimo v romanu, je zgodovinsko nekako takole potekla: V odgovor na neprestane krivice (kot je bila n. pr. naselitev roparskih Čerkezov), ki so jih Turki prizadevali Bolgarom, so se ustanavljali po vsej deželi skrivni uporniški komiteti, katerih početnik je

bil Rakovski. Njegovo delo je nadaljeval Karavelov, ki je s svojim časopisom in z zaupniki »apostoli svobode« budil narodno zavest. Pri tem mu je navdušeno pomagal nekdanji diakon Levski, ki so ga z izdajo Turki dobili v roke in ga l. 1873. obesili v Sofiji. S stoletnico rojstva so letos svečano praznovali Bolgari po vsej Bolgariji. Našega romana prvi del se godi tri leta po njegovi smrti, ko se po neuspešnih vstajah v Sofiji in Stari Zagori Bolgari pripravljajo za odločilni majski upor, ki pa se ni vnel na dogovorjeni dan, marveč že aprila meseca. V neposredni preteklosti žive podobe Levskega in drugih narodnih junakov, medtem ko je v ospredju delo apostola svobode Kraliča, ubežnika iz turške ječe.

Roman vsaj v prvem delu ni grajen dramatično, marveč je razbit v manjše kompozicije. Pisatelj operira z napetostjo, ki je danes značilna za naivno razbojniške romane in katere poglavitna lastnost je: krvav zaplet, v katerega pa seže neznana oseba in ga čudežno reši. Take razburljive dogodke srečamo precej v začetku (n. pr. srečanje z mlinarjem, aretacija Sokolova in kar po vrsti). V njih je mikavnost, dasi so morebiti za koga naivni in starinski. Človek jih bere z veseljem, ker je v njih toliko preprostosti, toliko pristnega idealizma in preproste pisateljske tehnike, ki te razoroži in osvoji. S tako gradnjo je pisatelj delo morebiti nekoliko razbil, dal pa mu je življenjske sočnosti. Vez tega niza dogodkov je Kolčo Kralič. V njegovem značaju je skušal Vazov združiti strastno delavnost in negibno jasnost zavesti. Kraličeva edina misel je svoboda, odrešenje izpod turškega jarma. Vanjo se je zavrtal, nikamor drugam ne vidi iz nje, vanjo hoče vrisati svojo smrt. Vendar ga pisatelj pripelje do ostrih razkolov, ki jih mimogrede reši ali, skoraj bi rekel, pozabi. Tako v ljubezni do Rade, ki prav za prav krha njegove sile in ga odvrča od poslanstva svobode, junak obvisi v negotovem in se prepusti toku čustev. Podobno mu preišljevanja pred važnim korakom ali šele potlej dajo znamenje skoraj trudnega odvečnega človeka, ki je toliko v nasprotju s predrznim maščevalcem. V krogu Kraličevih ljudi je vrsta manj pomembnih oseb, ki pa so čudovito zadete in res življenjsko podane. Med njimi so zlasti Sokolov, Rada, ki je morebiti malo preveč pocukrana, Marko, pop, slepec... Naravno je, da so Turki in njih zaupniki risani z romantično črno barvo; pa jih nič preveč ne pokazi in jim pusti še vso življenjsko neposrednost. Izrazite so nekoliko smešne podobe vaških uradnikov. Edino Stefčov je že preveč shema, protinožnik glavnemu junaku in zato malo manj življenjski. Zelo dobro je podana družba, okolje, v katerem je za nas toliko novega in zanimivega. Cel svet zase se nam odpre, ko spoznamo takratne razmere učiteljstva, duhovščine, ženskega samostana, listov in ureditev vasi. Vse to je risano s tako spretnostjo in dovršenostjo, da nas mora pritegniti.

Za slog Vazova je značilna kratkost, s katero zna zadeti glavne poteze, često lirizem in romantična ironija, ko vdira pisatelj v pripoved, kritizira brošurice in razmišlja o svobodi. Res, večkrat je starinski in danes skoraj nesprejemljiv, tehnika je včasih pristna Jurčičeva, vendar ima delo posebne lepote, ki so še danes tudi za tujega človeka mikavne. Med najlepšimi prizori v prvem delu je gotovo tisto poglavje o preji, kjer na nekaj

stvarih tako živo zadiha domače življenje, tako resnično in nič sentimentalno. Delo ima v sebi moč žive umetnine, ko si tudi iz zgodovinskega prahu in drugega nereda zna najti pot v srce. Ni sicer to moč globinske pesnitve, ki bi te razbičala in obrnila vase, marveč lepo ubrane pripovedi, ki je polna pristne čustvene poezije, trepetajoče na blesteči površini bolgarske zemlje.

Prepričan sem, da bo roman Vazova »Pod jarmom«, če bo znalo knjigo-trštvo napraviti svoje, šel v veliko izvodih med narod, ki ga bo s strastjo prebiral, kakor je tu s strastjo domovinske ljubezni pisan — ter bo romal iz rok v roke kot nova klasična ljudska zgodovinska povest v lepem prevodu enega naših najboljših pisateljev.

Janez Remic.

Sodobna francoska katoliška proza: Louis Chaigne: Antologie de la renaissance catholique. Tome II: Les prosateurs. Edition »Alsatia«. Paris.

O prvem delu antologije katoliškega preporoda v Franciji sem že poročal v lanskem »Domu in svetu«. Sedaj je izšel drugi del: Antologija proze. Urejen in opremljen je prav tako kakor prvi del, vsebinsko pa drugi del zaostaja za prvim, ker je pač težje izbrati kratke odlomke proze, ki bi nam v polnosti predstavila vsakega pisatelja. Kljub temu je to do sedaj najboljši prerez francoske katoliške delavnosti tako v prozi, kritiki in znanosti.

Enciklopedično znanje in izredno delavnost nam pokažejo dela kardinala Baudrillarta, saj so »Cerkev, država, znanost, zgodovina, umetnost naše v njem izrednega in neustrašenega služabnika«. Emil Baumann je romanopisec nadnaravnih resničnosti, čigar knjige so polne širine in patetičnosti; središče jim je vedno kaka dogma, polnost jim pa daje teologija in mistika. Piše o kristjanih, razočaranih v svojih najsvetejših upih; s silo svojega flaubertovskega stila in balzacovske polnosti kompozicije nas pritegne v središče življenjskega katolištva; katolištvo prikaže kot tako silno življenjsko nujnost, da stojimo pred neizprosno dilemo: propad ali odrešenje. René Bazin je francoski Vergil, katerega knjige so »polne močnega in oživljajočega vonja dobre zemlje«. André Beaunier je prišel iz renanovskega skepticizma; André Bellessort je z Louis Bertrandom, pisateljem prekrasnih romanov iz prve krščanske dobe, obnovil herojsko hagiografijo v znamenju reakcije proti bolnosti XVIII. in XIX. stoletja. Popolnoma svojsko mesto zavzema Georges Bernanos, »ki nam odkriva neznan svet, svet, kjer se neprestano borita človek in njegov Stvarnik, svet duševnih bojev, o katerih je zapisal Rimbaud: »trda noč, posušena kri se kadi na mojem obrazu«. Njegova dela so grozotno lepa, nič ni v njih vriskajočega, zmagoslavnega in sproščujočega veselja, kakršnega prekipevajo Claudelove himne. Na zgodovinski, strogo znanstveno obdelani podlagi temelje dela Gaëtana Bernovillea, ki so nekaka panorama sodobnega duhovnega življenja; vendar Bernoville ni zgodovinar, ki bi se zakopal med arhive, temveč vedno stoji sredi vseh sodobnih življenjskih trenj. Silni videc, osamljeni klicar je Léon Bloy, v katerem so nekateri videli sodobnega cerkvenega očeta, ki s svojim obširnimi delom postaja vedno bolj zanimiva postava; njegov vpliv je že davno prekoračil francoske meje. Henry Bordeaux je bard rodne Savoje, ki zna dati nežne in preproste odgovore na večne želje človeškega srca. Charles du Bos je

»nenadejana oaza miru v nemiru naših dni. Učeni izgubljenec v literaturi«. Paul Bourget nam je že znan po knjigah: »Smisel smrti« in »Razporoka«. Kristus v agoniji — to je osrednja misel, ki se razbere iz vseh njegovih del. Bolni, vznemirjeni so bratje tega, ki je zanje prelil svojo kri. V njegovih delih ni sladkega nasmeha betlehemskega Otroka, ne vriskanja Velike noči, ne evharističnega navdušenja, kot ga najdemo pri Racineu; vse je ubrano na otožen mol, ki je tipičen bourgetovski opomin, da se zavedajmo svojih nalog. O Bremondovih in Calvetovih mislih o katoliški literaturi in kritiki bom spregovoril še o drugi priliki, saj sta odkrila, zlasti Calvet, temelje, ki jih bomo morali pri našem delu za katoliško obnovo upoštevati tudi mi. Claudel je tudi v prozi ustvaril pomembna dela. Slede misleci Daniel-Rops; Stanislas Fumet, nadaljevalec Bloyeve misli o poslanstvu Francije; Georges Goyau, predornik katoliške zgodovine. Njim pa Huysmans, ki ga je po spreobrnitvi navdihovala benediktinska liturgija; Francis James, Joly, Elizabeth Leseur, Gabriel Marcel, ki se je pred nekoliko leti vrnil v katolištvo; Maritain, integralen tomist, ki z lučjo Tomaževe filozofije osvetljuje vsa sodobna dogajanja: politiko, umetnost, znanost, gospodarstvo; nam že znani Mauriac, politik, pesnik, pisatelj, ki niha med janzenizmom in zavestjo, da je Bog usmiljen. René Schwob, ki mu skrivnostni klic ni dal prej miru, dokler se ni spreobrnil iz judovstva, in mu je sedaj osrednji, najprivlačnejši problem — svetost. Sertillanges, o katerem pravi Chaigne: »Filozof? Da, toda tak, ki se ne zapre v ožino, za katerega mora biti filozofija odprta širokemu svetu. Umetnik? Da, toda umetnik, kateremu je umetnost le pot k svetosti in Bogu.«

Lahko bi jih še našteval, a to bi bilo le suhoparno naštevanje, ker ni prostora za oznako vsakega posameznika. Le osnovno misel vseh bi rad povedal, približal bi se rad temelju, iz katerega poganjajo vsi vsak v svoj individualen vrh. Generacije pred nami so bile vse preveč ujete v začarani krog solipsizma in malokateri je skušal prestopiti iz tega kroga, v katerem se je mučil z inkvizicijo samega sebe. Probleme, preko katerih ne more nihče, zlasti pa še umetnik ne, so reševali presubjektivno, in tako smo se znašli v kaosu nasprotujočih si mišljenj, ki so rešitev, če že ne onemogočale, pa zelo oteževale. Francoski katoličani ozdravljajo in krepe v sebi temelj — božje kraljestvo in njegovo pravico — najprej živo, ne le formalno katolištvo, ki se izživlja vse preveč le v sijajnih sprevodih, vse bolj ono, ko nosimo v sebi zavest otroštva božjega in žgoči nemir demona, ki je v nas, odkar smo ustvarjeni iz zemlje in s pridihom večnosti živa stvar. Vedno je to vznemirjalo človeštvo — v Avguštinu je našlo najsilnejši izraz, vedno iščemo utehe, to je skupno nam vsem, vedno je hrepenenje po Bogu tisto gibalno, ki nas dela nemirne, vedno se borimo za Boga, čeprav se morda borimo proti Njemu, ker vidimo rešitev včasih le v zunanjih stvareh, ker se motimo o pravzroku in cilju — v tem je tragika mnogih silnih duhov. Dolga in težavna je pot v zmedo današnjih dni, a prav zaradi zmede nujna, da se priborimo do spoznanja neizprosne resnice, da rešimo najprej odnos do svojega Stvarnika, ki nam bo vse ostalo navrgel. Iz tega pa izvira tudi poslanstvo, ki ga Bog in čas nalagata katoličanom, in Pij XI. je spoznal gigantski napor francoskih kato-

ličanov in pisal kardinalu Verdieru: »Sin, kriza, v kateri živimo, je edinstvena v zgodovini. Svet je kakor brizgajoč topilnik, v katerem se v tem času premetavajo najbolj nasprotujoče si sile. Mi zahvaljujemo vsak dan Boga, da živimo v teh aktualnih nihanjih. Ponosni moramo biti, da smo gledalci, več, igralci te tragedije, ki bo preobrnila svet... ..To bo čast te generacije, če bo razumela svoje poslanstvo, da je pobožno pomagala svetu izboljšati njegovo usodo...«

Katolištvo je odprto vsem, a je v vsebi zaključen svet, tako zaključen, da je tistemu, ki stoji izven njega, težko razumljivo, čestokrat celo smešno dogajanje, ki je za katoličana neobhodno in življenjsko. Katolištvo ustvarja svojo umetnost pod vse drugačnimi navdih, zato ima svojo estetiko, ki presoja s popolnoma svojega vidika umetnost, ki mora biti res katoliška, ne le umetnost katoličanov. S tem pa je predstavljeno to vprašanje že nekako k nam.

Pričujoča antologija francoskih katoliških pisateljev nas vodi v vso to umetniško in človeško problematiko ter more biti tudi za naše razmere zelo plodna. Obenem pa glasno spričuje velik delež francoskih katoličanov pri gradnji francoske kulture, kjer danes niso več podrejeni in zaničevani zaradi svojega katolištva kot nekoč, temveč v nekem oziru celo vodilni, nam pa vsekakor postavljeni v posnemajoč zgled.

Tone Čokan.

A. V. Isačenko, Narečje vasi Sele na Rožu. Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 16. Filološko-lingvistični odsek 4. Natisnila Učiteljska tiskarna v Ljubljani 1939.

Razprave iz dialektologije slovenskega jezika so v svojih početkih znane že iz prve polovice prejšnjega stoletja. Pisali so jih naši domači in tuji znanstveniki skozi vse 19. stol. od Kopitarja, Miklošiča, Sreznjevskega, Murka, Baudouina de Courtenaya do Škrabca, Oblaka, Glaserja, Štreklja, Nahtigala, Tesnière, Šašlja, Grafenauerja in drugih v 20. stol. A vse te so bile večinoma le posamezni nejasni pogledi ali pa celo napačna pojmovanja (razen Rusa Sreznjevskega!) o izredno bujni razraslosti slovenskega jezika, katerega celotni dialektološki problem je zajel šele Francè Ramovš v svoji Dialektološki karti slovenskega jezika, še popolneje in izčrpnije pa je to vprašanje obdelal v Historični gramatiki slovenskega jezika VII., Dialekti. Na teh njegovih osnovnih monografijah kot celotni rešitvi vprašanja slovenskih dialektov in njihove razporeditve po akustičnem vtisu je treba sedaj dalje graditi in pisati monografije o posameznih slovenskih narečjih, v kolikor so v posameznih krajih naše Slovenije govorne celote zase. Reševanja teh nalog so se Ramovševi učenci na slovenskem vseučilišču že lotili, saj sta bili med svetosavskimi nagradami dve taki razpravi o narečju v Horjulu in v Žabnici pri Škofji Loki že nagrajeni. Rus A. V. Isačenko pa se je v ti smeri lotil raziskovanja koroških govorov. Pričujoča študija nam prinaša prav po tem načinu do podrobnosti obdelano narečje vasi Sele na Rožu.

Povsem pravilno je, da je pisatelj to svojo študijo o posebnem rožanskem govoru poprijel z dveh strani: z deskriptivne in historično razvojne, ali kakor bi lahko rekli, s statične in dinamične strani. Mogli bi sicer razpravljati o vprašanju, ali naj taka študija najprej govori o dinamičnem

delu in, ko je pisec prikazal vso pot, ki jo je prehodil glasovni, oblikovni in akcentski sistem tega govora v zgodovinskih epohah, šele potem pokaže sliko današnjega stanja istega govora (seveda se tudi to stanje še neprestano razvija, saj je jezik živ organizem!); ali pa naj pisatelj pri obravnavanju kakega narečja podá najprej sistematično sliko in pregled današnjih jezikovnih oblik in šele potem analitično pogleda v historični razvoj. Isačenko se je odločil za drugo pot in podal najprej sedanji profil govora v Selah na Koroškem, kakor ga govori skupina 1000 duš v precèj osamljenem kraju tik onstran Karavank 950 m nad morsko površino pod Košuto. In prav zaradi osamelosti tega kraja je govor o Selah vzbudil pisateljevo zanimanje.

Že uvodna poglavja so znanstveno kaj zanimiva, saj v njih pisatelj govori o pojmu narečja, o njegovi določitvi in o iskanju njegovih značilnosti, vse to pa seveda vprav glede na koroško dialektično skupino in na njena narečja. Pridružuje se v tem pogledu mnenju prof. Fr. Ramovša o določitvi narečja po splošnem akustičnem vtisu — to načelo danes na splošno velja! — in je zavrgel vsa prejšnja mnenja, po katerih naj bi narečja določali že posamezni jezikovni pojavi (Kopitar la : wa; Miklošič ē : ē (ei) za ê; Oblak ā : ē za ē). Tu je še posebno važna Isačenkova ugotovitev, da je samo ta akustični vtis tisti kriterij, po katerem je mogoče govoriti o koroški dialektični skupini, sicèr pa da ni mogoče navesti nobenih splošnih značilnosti, ki bi bila skupna vsem koroškim narečjem ali pa samo njim. Ta njegova ugotovitev bi na videz utegnila zavreči vsa Ramovševa navajanja takih skupnih značilnosti za koroško in tudi za vse druge dialektične skupine in celó za posamezna narečja v skupinah. Toda tak sklep bi bil prehitel, kajti nasprotje je le navidezno. Saj v resnici tudi Ramovš vsepovsod poudarja prehajanje izoglos iz ene skupine v drugo, iz enega narečja v drugo. Zato so tudi Ramovšu naštevanja posameznih značilnosti kake skupine ali narečja le neobhodno potrebna metodična in didaktična pomagala, kakršnih se končno tudi Isačenko sam poslužuje, ko našteva značilnosti govora v Selah na Rožu.

Za uvodnim poglavjem je izredno odlično napisano poglavje o zlogovnem, besednem in stavčnem poudarku v Selah. Posebno je treba pohvaliti pisateljevo poglobitev (po rodu je avtor Rus!) v intonacijo slovenskega akcenta, saj je to sicèr precèj teoretična in tudi problematična stvar, vendarle temelje pri Isačenu vsi tovrstni izsledki (celo v slikah!) na resničnem poslušanju in dojemanju posameznih potankosti v izgovarjavi našega Korošca. Prav tako izvrstno in popolno sta obdelani poglavji o vokalizmu in konzonantizmu tako v deskriptivnem kakor tudi v historičnem delu in podprti ter ponazorjeni z lepimi skicami in preglednimi tabelami.

Nekoliko bo zlasti nestrokovnjaka vendarle motilo zamenjavanje in precej nedosledno uporabljanje izrazov ‚narečje‘ ali ‚govor‘ za primer v Selah. Po mojem bi biló bolje, da se enkrat za vselej natančno določita ta dva termina v razmerju, kot ga nam kaže v danem primeru ravno rožansko narečje proti govoru v Selah. Narečje naj za zmerom v naši jezikoslovni terminologiji ostane višji, nadredni pojem proti govoru, ki v svojem bistvu vendarle zmerom sodi v to ali ono narečje, in to

kljub nekim posebnostim, kakršne sicer najdemo samo v tem govoru, ne pa tudi v narečju. Saj nam tiste posebnosti govora v Selah n. pr. še ne kažejo samostojnega narečja take vrste, kakor je narečje v Rožu.

Sistematično in pregledno je Isačenko obdelal tudi poglavje iz oblikoslovja, o tvorbi besed in leksikalnih posebnostih. Morfološka vprašanja je pisec obravnaval v posameznih sklanjatvenih vrstah, pri katerih je navedel kar celotne paradigme, in o posameznih oblikah še posebej razpravlja. Na koncu je navedel tudi tri primere selskega govora v pravilni fonetični transkribciji.

Isačenko je svojo študijo zajel dovolj na široko, saj je v nji upošteval ne le svoje izsledke v Selah, marveč tudi obliko vsega rožanskega govora in vplive sosednjega obirskega ter podjunskega narečja, končno pa celó vso koroško slovenščino in še nemški dialekt na Koroškem. Tako je povsem pravilno upošteval tudi večjezičnost koroškega Slovenca, kajti ta govori slovensko in nemško narečje in pozna tudi oba knjižna jezika, ki se jih poslužuje zlasti v občevanju z izobraženci. Prav je tudi, da je pisatelj ugotovil v študiji mnogo napak dosedanjih raziskovalcev koroških narečij in jih popravil.

Tako se je Isačenko uvrstil med tiste prijatelje slovenskega naroda in jezika, ki so s svojimi znanstvenimi deli pomagali domačim znanstvenikom pri raziskavanju naših narodnih vrednot. Pokazal se je s to študijo vrednega učenca slavista Trubeckoja. Naj bi mu sledili še drugi pisci, da bi monografično obdelali tudi druge znamenite govore v posameznih naših krajih in tako izpopolnjevali dela Fr. Ramovša pri graditvi celotne stavbe historične slovnice slovenskega jezika.

Francè Jesenovec.

Umetnost

Cudermanove freske v frančiškanski cerkvi v Kamniku.

Taka je bila zamisel g. gvardijana p. Bernardira v Kamniku: cerkev ni samo za frančiškane, ampak za vse vernike, zato naj cerkev po svoji slikarski opremi stalno propoveduje vsem in vabi vse. Središče verskega življenja je Kristus, zato naj bo centralna oseba v božjem hramu Kristus, ki naj človeštvo vabi k sebi neposredno z zgodbami svojega življenja. Patron naj bo poudarjen le toliko, kolikor služi Kristusovi ideji! Od svetnikov naj bodo upodobljeni le evangelisti in tisti, ki so božji nauk oznanjali našim prednikom, t. j. sv. Ciril in Metod ter sv. Mohor in Fortunat. Cerkev je hiša božja, ona naj vodi našega duha naravnost k Bogu, zato naj umetnik upodobi na prezbiterijsko kupolo Jakobovo lestev! Kristusovo vladarstvo pa ni kraljestvo tega sveta, ampak je božje kraljestvo, in zato naj bo na slavoloku upodobljena mati Zebedejevih sinov, ki prosi Kristusa za Jakoba in Janeza. In cerkev ni kakor druge stavbe, ampak so vrata do večne pomladi, zato na stropu angeli z rožami!

To gvardijanovo zamisel je Cuderman utelesil na kupoli prezbitarija, na oboku ladje, na slavoloku in na polkrožnih poljih. In pritajeno stopaš sedaj proti glavnemu altarju pod kupolo, kamor te vabijo zlatorumene stopnice, ki se pno od spečega Jakoba proti vrhuncu kupole. Nad teboj je razgrnjen svetopisemski dogodek — Jakobova nebeška lestev.

Po vsem vznožju kupole se v krogu razteza pusta skalnata zemlja, na njej leži tik nad atiko mladi očak Jakob in sanja. Izza Jakoba se pno iz oblakov grajene zlatorumene stopnice do viška kupole, kjer se v trikotniškem siju prikazuje nedoločna slutnja Boga. Po stopnicah poletavajo angeli. Nočno nebo je posuto z zvezdami in mesecem.

Po kompoziciji je to delo odlično in na svojstven način rešeno, tako da živo občutiš prezbitarijev prostor, ki je siloma predrl plast zemeljske skorje in se razprostrl v vesoljstvo neba. Z mojstrsko uporabljenimi perspektivnimi pomagali je tu Cuderman ustvaril monumentalno kompozicijo, ki razblinja materialnost kupole. In vendar umetnina ni dozorela v popolnost! Zakaj jarka svetloba, ki se zлива preko stopnic na Jakoba, se na njem porazgubi in ne sega preko njega na skalna tla, kakor bi človek pričakoval. Angeli, ki se zaradi sijajnih nežnih tonov oblačil in poduhovljenih obrazov zdijo, da so produkt svetlobne igre in sami vir svetlobe, kriče po močnem valovanju svetlobe, v kateri bi Jakob tonil in ki bi jo zaustavila šele trda kamenitost tal. Vrh stopnic tvori Bog, ki pri Cudermanu ni več lik starejšega človeka z brado in običajnim klasičnim oblačilom, ampak nedoločen pojav, ki ima sicer v konturah zrisan obraz, ki pa v celoti ni drugega kot sij nemirno trepetajočih plamenov. Tu se nam kaže umetnik močne idealistične potence, ki gleda Boga kot duha in ga kot takega hoče tudi nematerialno upodobiti. Toda če naj bo Bog vir svetlobe, pred katero so obledele zvezde, potem bi moral biti ta lik Boga res tako svetel, da bi oko občutilo, da zaradi jarkosti ne more zazreti podobe božje! Uprav tega pa opazovalec ne občuti! Ko bi še v teh dveh ozirih umetnina uspela, pa bi ji v naši umetnosti ne bilo primere!

Slavolok: rumenkastozelena krajina se je vrhu slavoloka izoblikovala v nekak naraven prestol, kamor je v fino tkanem belem oblačilu in rdeči togi sédel božji vladar — Kristus, ki v čudovito dostojanstvenem miru zre na pravkar predenj poklečujočo Jakobovo in Janezovo mater, ki vsa naivna obrača obraz k njemu navzgor, z levico pa rahlo kaže na sinova v desnem podnožju slavoloka, izmed katerih mlajši — Janez — nekaj dopoveduje Jakobu, ki se je z gornjim životom in predvsem z glavo močno — skoraj nemogoče — okrenil nazaj. Izza Kristusa ob njegovi desni in levi se skalni svet spusti navzdol in v valu zopet vzdigne, da tako tvori naravne sedeže za ostale apostole, ki sede v polkrogu sporedno s slavoločno črto. V ozadju se krajina zaključí z Jeruzalemom. Kompozicija je smotrno grajena v obliki trikotnika, čigar vrh tvori Kristusova glava, desno stranico mati Zebedejevih in sinova, osnovnico ista dva z nasproti stoječima apostoloma, leva stranica pa se preko sedečih apostolov končuje v Jezusu. V tej figuralni kompoziciji Cuderman nikakor ni originalen, saj je njen izvor in višek v renesansi, vendar ga to ne moti, ker se zdi, da se je je poslužil prav zato, da je tako lahko monumentaliziral misel dogodka. In kakor je s trikotniško kompozicijo svoj namen

dosegel, tako je ustrezno svojemu umetniškemu nazoru z idealiziranjem krajine in z izrazi oseb dosegel kontrast dveh svetov — božjega in tuzemskega. Tudi tu kaže Cuderman, da je umetnik močnih kompozicij, dočim pa vrednost umetnine zmanjšuje dejstvo, da je vse postave obdal z močnimi konturami, ki medsebojno in povezanost figur s krajino razbijejo, moti tudi Jezusova teatralnost v drži plašča, ki nenaravno pada z rame in je izdelan z razpršilnim aparatom. Anatomsko nemogoč je tudi okret apostola Jakoba.

Na prvem polkrožnem polju pri slavoloku na evangeljski strani gledamo sv. Družino z Marijo v ospredju, ki prede volno in vsa srečna zre v svojega Otroka, ki s smehljajem na ustnih prinaša od studenca vrč vode, in s sv. Jožefom, ki desno od Marije oprt na toporišče sekire, ki jo je postavil na bruno, poln moške resnosti prav tako z zadovoljstvom zre na malega prihajajočega Jezusa. Za Jožefom stena hiše, v levi polovici nekoliko v ozadju drevo, za drevesom studenec, hribovita krajina se v desnem ozadju zaključuje z obrisi mesta.

V izrazu Jezusovega obraza in v drži telesa je Cuderman dosegel svojo največjo moč, saj je mali Jezus čudovita podoba otroške vedrosti, preprostosti, čistosti in ljubezni do matere. Otroško ljubeč je način, kako nosi vrč vode! Umetnik je vso pozornost posvetil Jezusu, saj gledamo otroka, kako s čistostjo svoje duše osrečuje starše — Jožef je prenehal z delom, da more gledati otroka, in Marija ne pazi na nit volne, ampak se s pogledom vtaplja v svojega Sina. Spet je Cudermanova odlika v kompoziciji! Lepa, rahlo idealizirana krajina mu služi v podčrtavanje tihe sreče, ki lije z Jezusovega obraza na Jožefa in Marijo. Izmed vseh Cudermanovih del v tej cerkvi je to njegovo najboljšo delo, v vsakem oziru mu je uspelo, najbolj pa v tem, da je tako mojstrsko zadel dušo Jezusa — otroka!

Na drugi strani se nam prikazuje najvažnejši trenutek Kristusove mladosti: Dvanajstletni Jezus v templu. V načinu šahovskega polja se perspektično pogloblja tlak v ozadje prostorne tempelske dvorane, kjer na desni in levi polovici rasteta iz tal po dva mogočna stebra s stopničasto bazo. V ospredju stoji s hrbtom proti gledalcu bradat pismouk, ki se je z glavo močno okrenil proti sosedu na levi, z desnico pa kaže na dvanajstletnega Jezusa, ki sedi v osredju slike na štirinožniku s tekstom na kolenih. V tričetrtinskem profilu gleda Jezus na skupino duhovnov, ki so na levi polovici freske razvrščeni ob vznožju mogočnega stebra. Globoko v desnem ozadju stopata izza stebra v dvorano Marija in Jožef, slednji kaže Mariji z roko na Sina; ločen od skupine pismoukov sedi v desnem sprednjem kotu pismouk s kosom teksta v rokah. V močnih pramenih lije od desne zgoraj na Jezusa in v medstebrovje zlatorumena svetloba.

Kakor vedno doslej nas tudi tu preseneča dobra kompozicija, ki je grajena tako, da na eni strani, bodisi po gestah, bodisi po pogledih figur, označuje Jezusa kot središče dogajanja, na drugi strani pa umetnino vsebinsko razpolavlja v dva svetova, in sicer v svet pismoukov, ki se Jezusovi modrosti zdaj čudi, zdaj dobrohotno smehlja itd., ter v Jezusov svet, ki je poln modrosti in razsvetljenja, v katerega se povezuje tudi Jožefova in Marijina skrb za Sina. Svet pismoukov je mračen tako po temni polti in gradnji obrazov kakor po

sicer lepih, vendar le v temnih tonih slikanih oblačilih; Jezusov svet pa je ves svetel, in to po svetlih oblačilih Jezusovih staršev in njega samega kakor tudi po lepem in bistroumno jasnem izrazu njegovega obličja, svetlost pa še podčrtuje pramen svetlobe, ki lije na dvanajstletnega Jezusa.

Slika na drugem polkrožnem polju na evangeljski strani nas povede v Jezusovo dobo čudežev.

Obujenje Lazarja: skalnat svet, ki se na desno vzdigne v hrib, v katerega je vsekana temna odprtina groba, levo ob grobu raste samotna cipresa, desno so prislonejane skalne duri, odtod prihaja mrtvaško blede Lazar pred Jezusa, ki je s povzdignjenimi rokami zaklical: »Lazar, pridi ven!« Kristusa spremljajo tri žene in v ozadju bradat mož. Kompozicijo tvorita dve križajoči se diagonali, katerih ena gre po smeri gibanja Lazarjevega telesa preko Kristusa in na za njim stoječo ženo ter od nje na moža v ozadju, druga od leve Jezusove spremljevalke preko njega na desno spremljevalko. V križišču diagonal stoji Kristus, in tako je središče dogodka on, ne Lazar. Nad Jezusovo glavo se diagonali nekoliko vsločita, in tako tvorita vrh silnic, ki izhajajoč iz Kristusa pritegnejo mrtvega Lazarja k sebi v življenje, vzbujajo na desni in na levi Kristusovi strani začudenje, za Kristusom se umirjajo v strmenje, ki vodi v vdanost in vero. Tako je umetnik s kompozicionalnimi sredstvi, z odstranitvijo vsega odvišnega in z izrazi dogodek monumentaliziral ter dosegel vso prepričevalnost umetnine. Le Kristusov plašč je nekam nerodno prilepljen na Kristusovo ospredje in o krajini se zdi zaradi njene neprepričevalnosti, da jo je slikar uporabil le zato, ker je pač moral imeti tla, kamor je postavil dogodek.

Na listni strani sedi Jezus ob vodnjaku in govori Samarijanki, ki ga posluša ob drugi strani vodnjaka. V pripovedovalni gesti je visoko dvignil levico. Na desni se rišejo postave iz doline prihajajočih učencev. Medtem ko sta Kristus in Samarijanka vsa v barvah, so učenci risani samo v svetlih tonih, kar dobro ustvarja videz oddaljenosti in sončne toplote. Od vse freske je dobro in prepričevalno podan samo vodnjak s trto in s Samarijanko ter z učenci z značilnimi jutroveskimi obrazi. Kristus pa je z nerodno gesto kaj medla in neizrazita figura.

Zadnji dve sliki, izmed katerih ona na listni strani govori o Petru, kateremu Jezus izroča ključe, ona na evangeljski strani pa o Jezusu na Oljski gori, sta s cerkve komaj vidni; ko pa si jih človek ogleda s kora, se mu zdi kar prav, da je tako, zakaj obe izpričujeta, da ju je slikar ustvarjal s silno naglico. Kompozicija pri obeh je ista kot pri vodnjaku, t. j. vzvišen skalnat prostor, na njem sv. Peter in Jezus in na Oljski gori klečeči Jezus. Zdi se, da je pri teh treh freskah predrla romantična natura umetnikova, ki je ustvarila tisti vzvišeni prostor in na njem junake!

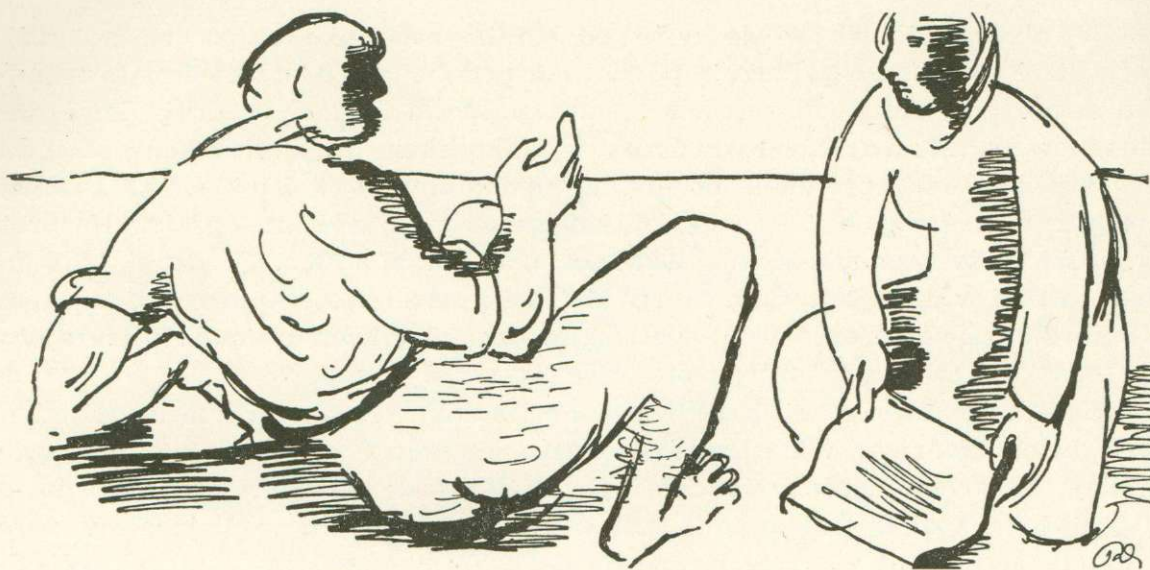
Obok, ki ga beli ločni pasovi delijo v tri dele, je ves prepleskan v sinji barvi neba, na katerem plovejo v vsakem svodnem delu po štirje simetrično razvrščeni lepi angeli, ki trosijo rože na vernike. V nasprotju z angeli na kupoli so to bitja iz mesa in krvi, ki so v svoji telesnosti prav tako lepa kot ona v svoji duhovnosti. Izdelani so s Keimovo barvo.

V obočnih kapah se je nebo odprlo in naše oko zre v zlato ozadje večnosti, kjer se nam prikazuje poveščana podoba sv. Matevža (evangeljska stran, prva kapa ob slavoloku), na isti strani se nam v drugi kapi prikazujeta sv. Mohor in Fortunat v diakonskem in škofovskem oblačilu. V tretji kapi nas preseneti originalna upodobitev sv. Luke, ki ga med kreljuti nosi leteči vol — upodobljen samo po glavi in oprsju. Nasproti sv. Luki raste izza mogočnega leva postava sv. Marka. V drugi kapi na listni strani vidimo sv. Cirila in Metoda tesno stoječa drug ob drugem. Njuna obraza sta preveč trda, svetniškim oznanjevalcem premalo ustrezajoča. V tretji kapi se iznad letečega orla riše lik sv. Janeza.

Opisani evangelisti z Mohorjem in Fortunatom ter sv. Cirilom in Metodom vred niso ustvarjeni v naravnem koloritu, ampak v enotnem svetlem tonu, ki daje njihovemu obrazu in oblačilu poveščanost; niso torej to narurna — živa bitja, ampak monumentalizirani liki evangelistov in razširjevalcev vere, v katere zremo kot v privid iz onostranstva. O evangelistih bi mogel reči, da so Cudermanu povsem uspeli, zlasti velja to o sv. Luki in sv. Matevžu; s svojimi simboli so spojeni v nerazdružno enoto; simboli evangelistov niso samo rekviziti, ampak so, kot osnovna ideja njihovega evangelija, nosilci njih samih. Simboli so namreč vkomponirani tako, da kot vznožje svoje evangeliste nosijo. Tako je Cudermanu uspelo, česar doslej naši umetniki še niso dosegli, da je evangeliste povezal s simboli v idejni organizem, ki neposredno očituje osnovno misel posameznega evangelija.

V celoti je Cudermanu delo uspelo in je z njim dokazal, da je njegova največja moč v kompoziciji, v kateri je prav tu dosegel svojo dovršenost! Svoje figure razpostavlja tako, da najvažnejšo osebo kompozicionalno podčrta, bodisi da jo postavi kot bazo kompozicije, bodisi kot vrh ali pa kot križišče diagonal. Brez dvoma se je kompozicije učil pri renesančnih mojstrih, toda reči je treba, da se je dobro učil, saj je n. pr. pri evangelistih dosegel samolastno mojstrstvo. Nekatero njegove osebe so nekam okorele — toge, manjka jim notranje razgibanosti, in tako so v gesti in besedi neizrazite; nasprotno pa je lik malega Jezusa tako dovršen, da razodeva vso resničnost otroške duše. Istotako tudi ne smemo prezreti pismoukov v tempeljski dvorani, saj so njihovi izrazi zelo razgibani in naravnost živa je starčevska dobrohotnost pred Jezusom sedečega duhovna. Dih harmonično se prelivajočih barv veje na vernika, ko stopi v cerkev, in ga ubrano vodi po potih Jezusovega življenja. Vse je mirno, nič kričavo, kar se dobro prilega k idealizmu se nagibajočemu umetniškemu nazoru Cudermana, ki idealizira osebe in krajine in dogodke monumentalizira in se zdi, da se je prav s tem skušal približati ljudskemu religioznemu čustvovanju.

France Žen.

Zapiski

Trenutni položaj srbske književnosti.

S temle sestavkom imam v prvi vrsti namen v nekaj potezah prikazati lanskoletno knjižno produkcijo pri Srbih.

Če bi človek primerjal lansko pesniško žetev z onimi pred de destimi leti in še prej, se mu sama po sebi vsiljuje ugotovitev, da je zanimanje za pesem, pa bodisi liriko ali pa epiko, strašansko padlo. Pesniških poplav, ki so bile domala ves čas po svetovni vojni pa nekako do leta tridesetega tako v navadi in v duhu časa, ni več. Doba zadnjih nekaj let z nedavno preživeto gospodarsko krizo, še bolj pa najbližji čas, ki je iz meseca v mesec vse bolj napet in resen, je tudi na književno ustvarjajoče ljudi vplival, lahko bi rekel, v pozitivni smeri, usmeril jih je pretežno drugam, povzročil je realnejše gledanje na vsa dogajanja in tudi pisateljstvo v nekem smislu preusmeril, tako da je proza prišla do najvišje veljave. Že samo število pesniških zbirk, ki so lani izšle v Beogradu pa tudi v drugih pokrajinskih središčih, je malenkostno, tako malenkostno, da pomeni naj-

siromašnejšo postavko v srbskem književnem ustvarjanju sploh.

V nadaljevanju bom omenil samo nekaj imen, ki so bila preteklo leto v ospredju. Božidar Kovačević, ki ima za seboj že precejšno vrsto pesniških zbirk od leta dvaindvajsetega sem, je izdal knjigo »Pesme«, ki pomeni v nekem smislu petrifikacijo starejših, deloma tudi že zastarelih pesniških meril. Kovačević je znal včasih biti namreč tudi povojni modernist. Toda v celoti nikoli. Ostajal je na pol poti in prav ta najnovejša njegova zbirka je dokaz, da je zlasti, kar zadeva obliko, obrnil modernizmu hrbet. Sonet je tista forma, ki jo najpogosteje srečujemo v tej zbirki. Tudi intelektualizma je preveč pri njem, dasi je res, da je prav v tej knjigi natisnil tudi nekaj resnično dobre lirike. Ta knjiga, ki je nekaka antologija njegovega pesništva, je najzgovornejši dokaz, da se človekov okus s časom menja. Tako je tudi Kovačević nekatere svoje zbirke, ki so bile modernistično nastrojene, v tem cvetoberu skoraj docela prezrl. — Predletni gromovnik in boemsko-romantični popotnik Rade Drainac je

natisnil drobno zbirko »Čovek peva«, v kateri je ostal zvest samemu sebi in svoji dosedanji smeri. — Pesniške knjige so med drugimi lani izdali še Veselin Brezanic (Ljubav života), Dušan Andjelković (Večno žito), Sait Orahovac (Lirska sapštenja) in Ljubiša Jocić (Pesme).

Kot kuriozum časa je treba omeniti epopejo lani umrlega Radomira Krivokapića-Orlinskega »Slobodijada srpstva«, ki v sedem in tridesetih spevih in 24.000 verzih opeva zgodovino Srbov od začetka do danes in je izšla v Nikšiću v Črni gori. — Nazadnje naj omenim še izbor Kranjčevićevih pesmi in pa »Pesme domovini« (obe knjigi sta izšli v izdaji Državne tiskarne), kjer je Trifun Djukić zbral najlepše slovenske, hrvaške in srbske patriotične pesmi. Toda to so samo ponatisi.

V nekem oziru je drugače s prozo. Številnejša je, bogatejša, deloma tudi kvalitetnejša. Zanj je ne samo danes, ampak že nekaj let sem zdaleč večje zanimanje kakor za pesem. Sicer je pa to splošni pojav v vseh evropskih književnostih. Današnje vodilno geslo v lepi književnosti je zopet enostavnost, preprostost. Različnih oblikovnih perverznosti, da jih tako imenujem, ki so bile v cvetju tudi pri Srbih, zlasti še v liriki, danes ni več. Prišel je nov čas in z njim človek, ki ne stremlji samo in izključno za obliko, ampak ki išče tudi zrna, globine. To, prav to je vzrok tako nenadnemu in vsestranskemu razmahu proze na splošno.

Tudi v srbski prozi so posamezni pisatelji, ki so komaj dobro prebrodili štirideseto leto in ki so bili do pred nekaj leti sorazmerno plodni oblikovalci, docela umolknili, n. pr. Milan Kašanin, pa Dragiša Vasić, Rastko Petrović, Veljko Petrović, Miloš Crnjanski in še nekateri. Od najstarejših se sporadično oglašata še Andjelko Krstić in Grigorije Božović, ki sta oba glasnika srbskega klasičnega Juga. Zadnjih nekaj let pa se je oglasilo tudi dosti novih, med katerimi so nekateri vzbudili večje zanimanje. Pisec, ki je že ne-

kaj let v ospredju, če že ne v referatih kritikov, pa vsaj pri čitajočem občinstvu, je Stevan Jakovljević, sicer profesor za botaniko na beograjski univerzi. Njegova doslej edina knjiga »Srpska trilogija«, ki je prav za prav obsežna kronika iz svetovne vojne na 1000 straneh, napisana tako realno in obenem tako resnicoljubno in iskreno, je dosegla uspeh, kakršnega ni do danes doživela še nobena srbska leposlovna knjiga. Danes je na trgu že peta izdaja (in knjiga zaradi svoje obsežnosti ni poceni!), šesta, ki bo imela 75 ilustracij, pa v kratkem izide. Toda Jakovljević ima prednost pred marsikaterim dobrim srbskim pisateljem v tem, ker je srbskemu človeku nazorno podal tisto, kar mu je najbolj v krvi, kar je živ del njega samega, kar je prav za prav že v narodni tradiciji srbski, podal mu je naradni, realni potek svetovne morije, kakor jo je videl in doživel srbski rezervist-topničar, Jakovljević sam.

Med ostalimi pisatelji, ki so se uveljavili zadnja leta, bi bilo treba omeniti pokojnega Dušana Radića, po poklicu zdravnika, ki je napisal dolgo vrsto novel in kratke proze sploh, pa tudi obsežnejši roman »Selo«. Vsa njegova dela so zajeta iz kmečkega življenja. Drugi, ki zasluži, da ga omenim, je mladi Branko Ćopić iz Bosenske Krajine (še študira na beograjski univerzi), ki je po občutenosti jezika in zadetem podajanju preprostega človeka v marsičem podoben Radiću; dalje je treba omeniti zlasti pisatelje, ki so prišli na površje po zbirki »Naša knjiga«, ki danes pomeni poleg izdaj »Srbske književne zadruge« vsekakor največ za srbsko originalno književno ustvarjanje: Petra Petrovića, Emila Petrovića, Zvonimira Šubića, Žaka Konfina (iz Leskovca, katerega tudi zgolj opisuje), pa Mate Blaževića in Črnogorca Dušana Djurovića. Posebno dela, ki črpajo snov iz svetovne vojne, se v velikem številu razširjajo med ljudi. Vojni pisatelji pa so poleg Jakovljevića še Blažević, Djurić, deloma Ćosić. Z romanom se je zadnji čas

predstavil tudi Hamza Humo. Med vsaj deloma aktivne je treba šteti še Borivoja Jevtića, Iva Andrića, Marka Markovića, Milivoja Ristića, Nikola Lopičića in Milana Vukasovića (znan zlasti kot verjetno danes največji južnoslovanski basnopisec).

Med lanskoletnimi novostmi na področju proze bi bilo treba posebej omeniti nekaj del, ki zaradi notranje sorodnosti gradiva kakor tudi približno istih odnosov pisateljev do najaktualnejših vprašanj malega človeka našega časa dajejo nekak enoten vtis in nevsiljivo pričajo, da so najnadarjenejši mladi zastavili pero pri korenini, začeli preučevati življenje kmečkega, malega človeka, preučevati ga tako, kakor to življenje zasluži: s pieteto, spoštovanjem, pa tudi z razumevanjem. Seveda se jim je to posrečilo zvečine zato, ker so med malim človekom, ob trdi skorji kruha tudi zrasli. Taki so poleg Radića pred vsemi zlasti Vlastimir Petković, Petar Petrović in Branko Ćopić. Roman Vlastimira Petkovića »Plima i oseka« vzbuja pozornost zaradi svoje aktualnosti. Pisec podaja v njem zle posledice povojnega življenja v Srbiji, na vasi in tudi v mestu. Iz mest se razširja moralna dekadenca vseh zvrsti na deželo. Kmečki človek je iz dneva v dan v manjši meri kmečki. Ta problem je pisec obdelal z zaletom in prepričevalno. — Petar Petrović je izdal roman »Bez zemlje«, v katerem je zopet zajeto vaško življenje njegove domače Slavonije, kakor ga je že prej predstavil v številnih novelah in v dramih. — Že zgoraj omenjeni Branko Ćopić, katerega je kakor mnoge druge vpeljala v lepo književnost »Politika« s svojim originalnim feljtonom, je lani izdal prvo novelsko zbirko »Pod Grmečom«, ki pomeni lep uspeh. Prav vse kaže, da se bo Ćopić razvil prav v kratkem v enega najizbranejših srbskohrvatskih pripovednikov.

Emil Petrović se je oglasil z miniaturnim romanom »Krugovi na vodi«, Aleksandar Djurić je izdal tretji del svojega vojnega

dnevnika z naslovom »Ka pobedi«, Milivoje Ristić prozno knjigo »Oči« s sila občutenim prikazovanjem življenja v ženskem oddelku očne bolnišnice. Stanko Kukić je natisnil roman »Svet pod maskom«. Z novelskimi zbirkami so se predstavili Niko Bartulović, Milica Janković, Momčilo Milošević in Trifun Djukić. Ljubica Radoičić je izdala obsežen roman »Dana Radić«, Zora Djordjević pa »Drugi dan, novi život, novi ljudi«. Kot svojevrstne knjige lanske sezone bi omenil knjižico filozofsko nastrojenih razgovorov Ivana Djaje (bivši rektor beogr. univ.) »Niz vodu« in Vladimirja Velmarja Jankovića »Pogled s Kalimegdana«, v katerem je tako zadeto podal dušo prestolnega Beograda in njegovega človeka. Omembe vredna sta še Raško Dimitrijević zaradi svoje knjige »O planini«, kjer prihaja do izraza naša planinska Slovenija, in pa Aleksandar Vidaković zaradi »Pisem iz Amerike«.

V mladinski književnosti, ki jo Srbi goje v precejšni meri, je treba na prvem mestu spregovoriti o zbirki »Zlata knjiga«, ki jo že dolgo vrsto let izdaja Geza Kohn (vsak mesec ena knjiga), in pa lani osnovano zbirko Kadok (Klasična dela omladinske književnosti), ki je namenjena prevodom najboljših svetovnih mladinskih del. Od časa do časa izide kaj mladinskega tudi pri »Nolitu« in še marsikje drugje. Od lanskih originalnih del bi omenil Desanke Maksimović »Priče za decu«, Sima Cucića »IV. b napred« in Mate Lovraka »Neprijatelj br. 1«. Tudi nekaj mladinskih listov imajo, vendar niso na tisti višini kakor n. pr. slovenski.

Čisto razumljivo je, da je znanstvo tista zvrst, ki je najštevilneje zastopana med vsemi, bodisi z originalnimi deli, bodisi s prevodi svetovnih piscev. Tu bom na kratko spregovoril samo o nekaterih izvornih delih, zlasti v kolikor spadajo v literarno-zgodovinsko oziroma filozofsko področje. Nekatera druga bom samo omenil. Zlasti je treba poudariti pomen monografičnih študij o Svetozarju Miletiću

(Vasa Stajić), Karađorđu (dr. Drag. Stranjaković), Stevana Sremca (Milo Pavlović), Shakespearja (dr. Vladeta Popović), Mojzesa (Aron Alkalaj) in Lazi Lazareviću (dr. Miloš Djorić). Seveda ne smemo pozabiti na doslej najobširnejšo študijo o enem najboljših srbskih prozaistov Ivu Andriću, ki jo je napisal dr. Nikola Miroković za »Srbski knj. glasnik«, izšla je pa tudi v posebni brošuri. Omeniti je treba tudi Veliborja Gligorića študijo o Nušiću. Vzgojitelj številnih generacij na stolici za srbohrvaščino na beograjski univerzi dr. Pavle Popović se je lani umaknil v zatišje. Za slovo pa je izdal četrto knjigo svojega zbornika »Iz književnosti« s številnimi krajšimi sestavki. Podoben zbornik je izdal tudi dr. Jovan Radonjić z naslovom »Slike iz istorije i života«. Kot eno najzajetnejših in pregledno pisanih del na področju politične zgodovine moram omeniti »Diplomatsko zgodovino nove Evrope (1914 do 1918), ki jo je napisal znani politik Joca Jovanović. Profesor skopljanske univerze dr. Dušan Nedeljković je izdal dve knjižici z aktualno vsebino (Ideološki sukob demokratije i fašizma, Rase i rasizam). Obsežno in aktualno delo je »Jugoslavija i federacija« Mihajla Živančevića. Omeniti moram tudi dr. Vojislava Grola »Evolucijo izbornog prava u Francuskoj«. Stanislav Vinaver je natisnil dve knjigi zapiskov in esejev (»Živi okvir«, »Čardak ni na nebu ni na zemlji«). V Nišu se je pojavila obsežna študija Miroslava Vojinovića »Život i dogmatsko učenje Sv. Grgura Ninskog«. Omembe vredni so še: Rade Drainac (knjiga esejev »Osvrti«), Jaša Prodanović (»Karadžić i Miloš Obrenović), Zora Simić-Milovanović (»Slikarke u srpskoj istoriji umetnosti«), Svetolik Grebenac (»Kroz istoriju Srba«), dr. Miloš Moskovljević (»Dijalektološka karta Vojvodine«) in R. Jovanović (Sistematski rečnik srpskohrvatskog jezika, I.). Potopisni knjigi sta izdala Aleksandar Jelačić (o Češkoslovaški) in Milutin

Velimirović (»Po Japanu i Mongoliji«).

Seveda je poleg imenovanih del izšlo še precej drugih, zlasti v izdajah Srbske kraljevske akademije kakor tudi v založbi nekaterih drugih znanstvenih ustanov ali pa v posameznih zbornikih in revijah. Reči je treba samo to, da imajo Srbi prav v pogledu izdajanja znanstvenih del sila veliko finančnih zmožnosti v obliki vseh mogočih fondov, ki jih je osnovala zasebna podjetnost. Glede tega prednjačijo marsikateremu zdaleč večjemu narodu.

Na področju dramatike lani ni bilo posebnih presenečenj. Igralec Raša Plaović in časnikar Milan Djoković sta skupaj napisala popularno »Vodo sa planine« iz kmečkega življenja in dvodejansko tragikomedijo iz družabnih krogov »Rastanak na mostu«. Miodrag Nikačević je izdal petdejanko »Srbija se umirit ne može«, Svetislav Pređić knjigo enodejank in pokojni Nušić »Pokojnika«. Lep uspeh je dosegla tudi dramatisacija enega dela »Srpske trilogije« Stevana Jakovljevića z naslovom »Na ledjima ježa« (po istoimenem odlomku v knjigi), ki sta jo priredila brata Miodrag in Svetolik Nikačević. Zadnje Nušićevo delo »Vlast«, ki je ostalo torzo, so pred kratkim uprizorili v Beogradu.

Posebno poglavje zavzema tudi prevodno slovstvo. Splošno je treba priznati, da v srbski književnosti ni posebnih poplav v prevedenem leposlovju, pač pa so zdaleč številnejši prevodi znanstvenih del vseh mogočih strok. Zlasti številno so zastopana strokovna vojna dela pa filozofija, psihologija, pedagogika in deloma tudi memoarska literatura. Od prevodov iz lepe književnosti omenjam najvažnejše: Shakespeare: Othello in Bura (dr. Svet. Stefanović), Kako vam drago (Borivoje Nedić in Velimir Živojinović), Baudelaire: Cveće zla (M. Jovanović), Heinrich v. Kleist: Michael Kohlhaas, Lukijan iz Samosate (Izbrana dela I.) in Elin Pelin (Zemlja). — Nasprotno pa je iz srbščine preve-

dena Jakovljevićeva »Srpska trilogija« v češčino, Nušićev »Dr.« v bolgarščino, Poljaki pa so izdali obsežno zbirko srbskohrvatskih narodnih pesmi.

Najzapletenejše in nazadnje tudi najžalostnejše je poglavje o srbskih revijah, v prvi vrsti o književnih revijah. Čisto literarne revije Beograd prav za prav nima. Celo »Srpski književni glasnik«, ki je revija z največjo in slavno tradicijo, je v nekem smislu francoski polmesečnik, v katerem poleg čisto literarnih prispevkov zaslediš redni pregled zunanje politike, pa gospodarske, pravniške in še kake drugačne članke. Danes urejuje revijo bivši upravnik beograjskega gledališča Milan Predić z uspehom. Križ je samo z materialno platjo. To je tudi deloma vzrok, da revija ni na tisti višini, na kateri bi morala biti. — Lani ustanovljeni mesečnik »XX. vek«, ki izhaja redno in ga urejuje sedanji upravnik gledališča književnik dr. Ranko Mladenović, je bil v nekem smislu glasnik bivšega dr. Stojadinovičevega režima in je poleg čisto književnih in publicističnih prispevkov objavljal tudi politične preglede in podobno. Po slabem začetku se je revija v marsičem popravila, dasi tudi sedaj ni literarna, ampak magazin, ki obdeluje vsa mogoča vprašanja. Izhaja na 160 straneh mesečno, založnik pa je Geza Kohn. — Razen teh dveh vsaj v večji meri literarnih revij, ki sta vodilni, je treba omeniti še »Život i rad« (Beograd), ki je lani preživljal občutno krizo, »Južni pregled« (Skoplje), cetinjske »Zapise«, ki so skoraj izključno posvečeni črnogorski zgodovini, sarajevski »Pregled«, ki se je razvil v dobro revijo, dasi zopet ne literarno, pa »Jugoslovenski istorijski časopis« (Beograd), »Letopis Matice Srpske« (Novi Sad), »Arhiv za pravne i društvene nauke« (Beograd), »Priloge proučavanju narodne poezije« (Beograd), »Glasnik etnografskog muzeja« itd. itd. Posebej je treba podčrtati pomen nove umetniške revije »Umetniški pregled«, ki ga

izdaja od lani muzej princa Pavla (mesečnik) v zelo luksuzni obliki in z dobrimi prispevki, tako da pomeni danes najboljšo našo likovno umetniško revijo. Omeniti je treba še lingvistični »Naš jezik«, ki ga je osnoval dr. Belić, na področju glasbe pa »Muzični glasnik«.

Na splošno je položaj revij v Beogradu, zlasti še književnih, zdaleč slabši ko n. pr. v Ljubljani. Zanimanje zanje je malenkostno, saj ima n. pr. »Srpski knj. glasnik« manj ko 2000 naročnikov, pa še ti so neredni plačniki. Deloma bolje stoje znanstvene revije, zlasti pa periodične izdaje akademije, ki imajo za seboj različne fonde in subvencije. Če sprejmemo kot resnično trditev, da so revije v marsičem merilo intenzivnosti književnega življenja posameznega naroda, potem je obraz srbske revialne književnosti, kakršen se nam kaže že nekaj let sem, naravnost porazno obupen.

Srbska kultura je lani izgubila nekaj ljudi, ki jih moram omeniti. To so predvsem komediograf Branimir Nušić, eden najsubtilnejših srbskih lirikov Milan Rakić, dalje pesnik, pripovednik in dramatik svojega kova Momčilo Nastasijević (šest knjig njegovih Zbranih del je že izšlo po smrti), Dušan Radić, ki se je nahajal komaj na začetku književnega udejstvovanja, in pa skladatelj in melograf Vladimir Djordjević.

Morda še besedo — dve o založnikih. Vsi vidnejši srbski založniki današnjega časa so v Beogradu; najagilnejši je Geza Kohn, ki je docela prepletel srbski književni trg. Največ izdaja zakone, šolske in sploh strokovne knjige. Od ostalih je treba omeniti še »Srpsko književno zadruge«, Radomira Čukovića, Vladimira Rajkovića, Jugostok, Nolit, Eos, Aco Popovića, Državno tiskarno itd. Prav Državna tiskarna se je pod upravitelstvom Momčila Miloševića pomladila in zadnje čase dosti izdaja. Trenutno ima v načrtu tudi knjigo slovenske kratke proze v originalu (prireja prof. dr. Stanko Škerlj).

T. Potokar.

Uredništvo je prejelo naslednje knjige:

Ivan Zorec: *Iz nižav in težav.* Pot ubožnega slovenskega dijaka. Založila Mohorjeva družba 1938. Str. 417. Mohorjeva knjižnica 101. zvezek.

Gustav Šilih: *Beli dvor.* Mladinski roman. Založila Tiskovna založba v Mariboru 1938. Str. 395.

Dr. I. Pregelj-Dr. F. Tomšič: Slovastvena zgodovina Slovencev, Hrvatov in Srbov. Jugoslovanska knjigarna, 1938. Str. 163.

Dr. F. Tomšič: *Slovensko-nemški slovar.* Jugoslovanska knjigarna, 1938.

Dr. Jos. Mal: *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen.* Verlag Nova založba v Ljubljani, 1939. Str. 170.

Charles Dickens: *David Copperfield.* III. del. Prevedel Oton Župančič. Jugoslovanska knjigarna, 1938. Str. 376. Laposlovna knjižnica 28.

Ivan Vazov: *Pod jarmom. I.* Prevel Fr. Bevk. Jugoslovanska knjigarna. Ljudska knjižnica. Str. 250.

Glasnik Srpskog naučnog društva, knjiga XIX, odelenje društvenih nauka II. Urednik dr. M. Kostić. Str. 258.

Spomenica ob 30 letnici Društva rokodelskih mojstrov v Ljubljani. 1908—1938. Str. 25.

Joseph Yourtchitch: *Georges Kôziak, Janissaire Slovène.* Traduit de Ferdinand Kolednik. J. Dupuis, fils & Cie. Charleroi. Paris. Str. 186. 12 fr.

Janez Oražem: *Naša župnija,* življenje s Cerkvijo po župnijah. Ljubljana 1939. Str. 102 (Liturgična knjižnica: Živimo s Cerkvijo, zv. II.)

Sodobna italijanska kultura. Ob razstavi italijanske knjige. Jugoslavija 1939. Str. 36.

S. Šantel: *O izvoru kočevske narodne noše.* (Ponatis iz Kočevskega zbornika.)

Publikacije Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu za l. 1938:

Rad, knjiga 262 umjetničkog razreda 3, u Zagrebu 1938, str. 125.

Rad, knjiga 260, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, 117. Str. 216.

Rad, knjiga 264, Razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, 118. Str. 236.

Gradja za povijest književnosti hrvatske, knjiga XIII. U Zagrebu 1938. Str. 324.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, knjiga XXXI, sv. 2. Str. 240.

Ljetopis za godinu 1936/37, sv. 50. Str. 248.

Miha Maleš: *Portreti Slovencev.* 37 izvornih lesorezov. Bibliofilska založba. 1939. Str. 104. Uvod M. Benčina.

Nmav čreiez izaro. Osemnajst izvornih lesorezov Franja Goloba. Izdala Bibliofilska založba v Ljubljani, 1939. Str. 68. Uvod dr. Stele.

Rajko Ložar: *Kipar F. Gorše.* Bibliofilska založba, 1938. Str. 65.

Stane Mikuš: *Litografije Mihe Maleša.* Ljubljana 1939. Str. 32.

Msgr. F. S. Finzgar: *Sept tableaux pour le carême.* Meditations. Traduit par l'abbé Guy K. Ferdinand. Éditions O. F. L. Str. 64.

Prof. O. Grebenc: *Moderno slovensko pohištvo po narodnih motivih.* Ljubljana 1938.